

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

**«МОГИЛЯНСЬКІ ЧИТАННЯ – 2021:
Досвід та тенденції розвитку суспільства
в Україні: глобальний, національний
та регіональний аспекти»**

XXIV Всеукраїнська науково-практична конференція

ТЕЗИ

**Студентської наукової конференції
«Сучасні тенденції розбудови
правової держави в Україні та світі»**

Миколаїв, 11 листопада 2021 р.

Могилянські читання – 2021 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти : XXIV Всеукр. наук.-практ. конф. : тези доп. : Студентської наукової конференції «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі», Миколаїв, 11 листоп. 2021 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. – 64 с.

Секція: Теорія, історія, філософія права

УДК 340.13.151

Баладинська Вероніка Олександрівна,
студентка 1 курсу,
юридичний факультет,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

СИНЕРГЕТИЧНИЙ МЕТОД У ПРАВОВІЙ НАУЦІ

Вступ. Постійне вивчення методології правознавства, різноманітність розуміння і використання в юриспруденції різних підходів як методологічних призвели до необхідності у пошуку найбільш прийнятного, не лінійного методологічного підходу, що забезпечував би об'єктивне дослідження права і правових явищ. Діалектика як філософська методологія тут повною мірою не спрацьовує через її прикладну не розробленість саме стосовно правових явищ, домінування в сучасній правовій теорії позитивізму, що не визнає загальних світоглядних підходів до розуміння права. Звідси заперечення правознавців до окремих наук як методології дослідження. Найузагальненішим дослідженням методологічної ролі синергетики у правознавстві є дисертація І. Кривцової, яка запропонувала синергетичну концепцію правової системи як комплекс самоорганізованих порядків, що працюють у погодженій взаємодії під впливом внутрішньосистемного чинника – правосвідомості, яка визначає структуру правової самоорганізації, є найсуттєвішим у самоорганізації правової системи і спроможна забезпечити цілісність самоорганізаційних процесів та «алгоритм» саморуху правової системи загалом [3].

Основні положення. Ознайомившись із різними статтями та джерелами, я можу зробити висновок, що синергетика стосується не всіх систем, наявних у світі, а лише впорядкованих, тому навряд чи вона може претендувати на статус всезагального філософського методологічного підходу. Але також, перевагою синергетики можна вважати визнання її як новітнього позитивістського підходу, тобто конкретної науки про самоорганізацію будь-якої системи, яка у природних і суспільних процесах виявляє нові закономірності їх саморозвитку як внутрішньої потреби, а не нав'язаної зовнішнім впливом. Це відповідає первісним основам права як звичаєво-досвідного феномену, що самоорганізувався у

статусі регулятора суспільних відносин поряд з іншими соціальними регуляторами. Методологічний підхід основна суть якого – набуття створеною системою нової властивості зі своїми закономірностями розвитку імпонує теорії права. Хочу зазначити, що перше синергетичне правило – виявляти протиріччя й здійснювати пошук способів їх вирішення, упорядкувати хаос, надати йому цілеспрямованого напрямку розвитку. Такий підхід надає фундаментальності будь-якому правовому дослідженню, бо розкриває джерела розвитку права.

Синергетика заявляє про себе як одне з її відповідних втілень. І саме в цій якості вона може слугувати методологічним фактором правового пізнання. М. Тирських заперечує піднесення синергетики до статусу методологічного універсуму щодо права, посилаючись на те, що самоорганізація системи нормативних актів настільки незначна, що синергетика навряд чи може слугувати всезагальним принципом пізнання, на відміну від діалектики [4, с. 5]. Проте, оскільки ця самоорганізуюча система нормативних актів функціонує як спосіб їх упорядкування, то синергетичний метод у межах цієї самоорганізації має право на існування. Розглядаючи діалектику внутрішнього та зовнішнього у самоорганізації, можна сказати, що соціальне за своїм обсягом не повністю, але змінюється у правове та лише в тій частині, яка стосується упорядкування суспільного життя і сприяє його розвитку. Послідовники синергетики подають через єдність мікро- і макровісвіту. Синергетика звертає увагу не на опис окремих елементів системи, а на нову якість знання, яка є не просто підсумком попередньо засвоєних даних, а таким, що розкриває досліджувану систему в новій якості. Для того, щоб подолати суперечливість хаосу і порядку, внутрішнього і зовнішнього, необхідного і випадкового, прихильники синергетики але тлумачать це як одночасне існування хаосу і порядку. «При віддаленні системи від рівноважного стану – порогостійкості – для неї відкривається декілька можливих шляхів розвитку» [5, с. 903].

Розглянемо цей методологічний статус синергетики стосовно правознавства.

На мою думку, правознавство дає змогу застосувати синергетичний підхід як методологію, адже право виникає власне як самоорганізована система, початком якої вважаються хаотичні тенденції в суспільстві, упорядкованість яких потребує виконання правом регулятивної функції. Оскільки соціальні зв'язки багаточисельні та різноманітні, то в соціумі поєднується хаос і врегульованість цих зв'язків, що можна розглядати як поєднання хаосу і порядку. Звідси еволюція права в намаганні якомога повніше врегулювати ці зв'язки і надати їм правового

статусу. Ідеальної методу вирішення цієї проблеми досягти неможливо, оскільки поява нових зв'язків не дає змоги це зробити. Тут проявляються дві тенденції розвитку. Одна пов'язана з тим, що старі зв'язки зникають (і відповідні їм правові норми також перестають виконувати свою функцію), натомість виникають нові, які також потребують відповідного вноормування. Наприклад, у сучасному інформаційному суспільстві потребують упорядкування саме процеси хаотичного функціонування інформації, межі її розповсюдження, насамперед, коли йдеться про особисті дані, стан здоров'я, таємницю спілкування тощо. Водночас невичерпність хаотичності як джерела нових процесів, колізій, суперечностей у синергетиці означається терміном «флуктуації». Методологічна роль категорії ентропії в цьому випадку полягає у можливості передбачення цих колізій, їх вивчення і відповідного вирішення. Флуктуаційні процеси, наприклад збурення мас колишніми керівниками держави, що призвели до Майдану, започаткували самоорганізацію суспільства на оновлених засадах і це знайшло своє упорядкування у зміні влади та політики держави загалом. Водночас це вплинуло і на правосвідомість соціуму, яка стала більш самодостатньою і прогресивною, що змусило і право змінюватися, оновлюватися та забезпечити регулювання нових відносин, котрі сформувалися в суспільстві. Якщо перший крок правового дослідження – передбачення можливих колізій, збурень (флуктуацій) і їх виявлення, та другий – їх усебічне вивчення. Конкретні методи та прийоми цього вивчення можуть бути: аналіз, синтез, порівняння, моделювання тощо. Водночас виявлені відхилення вивчаються як випадковості з висновком про те, чи можуть вони стати реальністю, чи залишаться у статусі випадковості. Тут важливе дослідження умов (соціальних, економічних, політичних тощо), за яких випадковості можуть стати необхідністю. Цим забезпечується постійність розвитку: відхилення, посилюючись, можуть бути чинником руйнування системи, змушуючи її самооновлюватися та набувати нових властивостей. Ці руйнівні чинники в синергетиці називаються дисипативними. Наступний крок з'ясування механізму самоорганізації системи – вибір роздвоєного напрямку її переходу від хаосу до порядку. Тут важливо підкреслити єдність права з іншими формами свідомості й буття із соціумом загалом. Як справедливо вважає В. Бачинін, «у світлі синергетичного підходу право виступає як відкрита самоорганізована система, що знаходиться в умовах активного інформаційного взаємообміну з соціумом» [6, с. 790]. Тобто у суспільстві право саме собою не є самостійним утворенням, підпорядкованим лише власним закономірностям функціонування та розвитку, його розви-

ток не можливий поза соціумом. Роздвоєні процеси, що відбуваються у соціумі, а значить, і праві, виявляються у правовій сфері своєрідно – саме у правовій формі, тобто виражаються у регламентуванні цих соціальних зв'язків, відносин, що й є способом самоорганізації права. Тут важливо з'ясувати діалектику переходу від випадкового в необхідне. Окреме, одиничне у суспільстві існує саме собою як випадкове, але набуваючи правового статусу, стає необхідним. Саме синергетична методологія у цьому випадку виводить випадкове на рівень необхідного. Такий підхід значною мірою заповнює прогалину в діалектиці переходу від хаосу до певного порядку, яка в соціумі без еволюції права неможлива. Очевидно, слід погодитися з В. Бачиніним, який вважає, що окремі, цілком випадкові явища в соціумі відіграли роль «пускових механізмів», тобто необхідних детермінант, які активізували правотворчу діяльність» [6, с. 790]. Наступний етап у вивченні механізму самоорганізованої системи права – це вивчення власне процесу його функціонування. Головна з цих суперечностей знаходиться між ідеєю справедливості, з одного боку, й ідеями безпеки і порядку – з іншого. За визначенням Г. Радбруха, «неминучий конфлікт між справедливістю, метою права і безпекою, які водночас зумовлюють одне одного і безкомпромісно одне одному суперечать, є причиною глибоко антиномічної і складної структури правової сфери. Одна з найбільш серйозних помилок більшості правників полягає у прагненні усунути антиномічну структуру, віддаючи перевагу одному з елементів ідеї права на шкоду іншим, тоді як справжній метод полягає саме в тому, щоб виявити антиномії і зберегти їх у баченні цілого» [7, с. 113]. Із цією тезою загалом можна погодитися. Але щодо збереження суперечностей – сумнівно: адже суперечності не зберігаються, а вирішуються (в цьому випадку шляхом узгодження). Сьогодні основною моделлю подолання суперечностей має бути гармонійне поєднання волі до самоіснування, помноженої на безпечне співіснування особи, суспільства і держави, що встановлює певний порядок цього існування. Такий підхід враховує інтереси меншості та надає статусу упорядкованості безпековим відносинам. Сприйняття права як системи відзначається певною концепцією залежно від певних чинників: відкритості/закритості; динамізму/статичності; реальності/моделювання; природності/соціальності; цілеспрямованості/розпорошеності; самоврядності/зовнішньої керованості; складності/простоти та інших. Тож право можна вважати відкритою динамічною моделью реальною соціальною цілеспрямованою синергетичною і водночас зовні керованою складною системою. Право є чітко спланованим і прогнозованим, але водночас синергетич-

ним (спонтанним). Воно є нелінійною відкритою системою, що постійно взаємодіє з оточенням, приймаючи від останнього інформацію, опрацюючи її та диктуючи йому результати такого опрацювання зі сподіванням на те, що це оточення зрозуміє і виконає його накази. Соціум є постійно самоорганізовуваною системою. Але в усіх суспільних процесах об'єднуючим елементом є певні правила співіснування соціальних суб'єктів; саме ці правила є чинником забезпечення правового клімат-контролю за суспільними процесами самоорганізації.

Висновки. З огляду на все вище сказане, можна зробити висновки, що синергетика як підхід до дослідження права важлива передусім своїми методологічними можливостями відкриття внутрішніх механізмів самоорганізації права як системи і ствердження конструктивних напрямів її подальшого розвитку. Саме синергетика орієнтує розвиток системи права та зумовлює виникнення нових соціальних структур і спричиняє зміни в організації управління суспільством. Синергетика здатна забезпечити вивчення права механізмами спонтанного формування і збереження складних систем, зокрема тих, що перебувають у стані нестійкої рівноваги із зовнішнім середовищем, потребують підтримки стабільності та здатні до самоорганізації. І саме в цій якості синергетика збагачує діалектику як всезагальну методологію дослідження будь-яких явищ, зокрема права.

Список використаних джерел

1. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. – М.: Мир, 1980. – 406 с.
2. Николис Г. Самоорганизация в неравновесных системах: от диссипативных структур к упорядоченности через флуктуации / Г. Николис, И. Пригожин. – М.: Мир, 1979. – 512 с.
3. Кривцова І. С. Методологічна роль синергетики у порівняльноправовому пізнанні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. С. Кривцова. – Одеса, 2008. – 20 с.
4. Тирских М. Г. Право как объект применения синергетических методов / М. Г. Тирских // Академический юридический журнал. – 2007. – № 2 (28). – С. 4–8.
5. Історія філософії. Словник / за заг. ред. В. І. Ярошовця. – К.: Знання України, 2006. – 1200 с.
6. Бачинин В. Энциклопедия философии и социологии права / В. Бачинин. – СПб.: Юридический центр, 2006. – 1093 с.
7. Радбрух Г. Философия права / Г. Радбрух; пер. с нем. – М.: Международные отношения, 2004. – 240 с.

Доній Аліна Андріївна,
студентка 1 курсу,
юридичний факультет,
Науковий керівник:
Ковальова Світлана Григорівна,
канд. юрид. наук, доцентка,
доцентка кафедри історії і теорії держави і права
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

СУЧАСНЕ ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Дослідження поняття правової системи є важливим для вивчення проблем існування права. Визначень поняття правової системи існує багато, адже його зміст багатосторонній. Різні вчені і науковці дають різні тлумачення. Так, М. І. Матузов і В. К. Бабаєв тлумачили правову систему як сукупність або ж комплекс внутрішньо узгоджених, взаємопов'язаних, соціально однорідних юридичних засобів, використовуючи які держава чинить потрібний вплив на суспільні відносини (закріплення, регулювання, охорона, захист) [1, с. 26; 2, с. 85]. Тобто ця система є важливою для регулювання відносин людей і є складним та багатогранним поняттям. Усі її компоненти мають одні й ті самі цілі. Перевалов В. Д. вважав, що правова система – це цілісний комплекс правових явищ, зумовлений об'єктивними закономірностями розвитку суспільства, усвідомлений і постійно відтворюваний людьми та їх організаціями (державою), його застосовують для здобуття певної мети [2, с. 463]. Це можна пояснити як те, що правова система є наслідком еволюції людей та держави і є важливою для звершення ще чогось більшого. Синюков В. М. зупинився більш на національному характерові правової системи й визначає національну правову систему як «конкретно-історичну сукупність права (законодавства), юридичної практики та пануючої ідеології окремої країни (держави)» або як соціальну організацію, яка включає також основні компоненти національної правової культури [3, с. 163–165]. Тобто у кожній держави своя правова система, яка зумовлена культурою права певного народу, склалася історично і є особливою. Особливістю його визначення є те, що він охарактеризував правову систему саме як соціальну організацію. Тихомиров Ю. О. представляє правову систему держави як структурно організований нормативний масив, який орієнтується, формується і діє на основі загальних принципів, у якому можна виокремити цілі права, принципи побудови, порядок правотворчості, закони, підзаконні акти,

акти місцевого самоврядування тощо [4, с. 45]. Він розглянув систему з боку нормативного характеру, при цьому підсумувавши визначення і здобутки своїх попередників в цьому питанні.

Правову систему також досліджували з точки зору системного підходу. Наприклад, можна відзначити М. Й. Байтіна і Л. А. Луця. Байтін М. Й. визначає правову систему як сукупність внутрішньо організованих і взаємопов'язаних, класово однорідних і спрямованих до спільних цілей правових явищ, кожне з яких у межах єдиної структури виконує свою специфічну службову роль [5, с. 38]. Луць Л. А. тлумачить правову систему як цілісну структурно впорядковану за допомогою норм права стійку взаємодію суб'єктів права, яка зберігає і підтримує правопорядок, що є дуже важливим для функціонування соціальної системи, наголошуючи, що єдиними її елементами є суб'єкти права [6, с. 11–12]. Також згідно з думкою Л. А. Луць, саме право стало причиною формування та дослідження правової системи, воно є основою цього поняття. Ці двоє вчених розглянули дане поняття саме як систему.

У літературі зазначено, що правова система – це цілісна сукупність взаємодіючих правових явищ, які формуються завдяки суспільству, при необхідності опосередкованих державою, призначених певними методами створювати єдиний соціум і регулювати відносини людей з метою самозбереження суспільства та його швидкого розвитку [7, с. 27]. Це означає, що правова система є важливим елементом розвитку людства та регулювання відносин в суспільстві, є системою пов'язаних між собою явищ і більше того, формується саме соціумом.

Вітчизняні вчені визначають правову систему як систему всіх юридичних явищ, які існують у певній державі або групі держав [8, с. 194], або як сукупність взаємопов'язаних юридичних засобів, що мають своїм призначенням регулювати суспільні відносини, а також юридичних явищ, що утворюються унаслідок такого регулювання (правові норми, правові принципи, правосвідомість, правова культура, стан законності та її деформація та інші) [9, с. 237]. Ця система є частиною держави. Онищенко Н. М. зазначає, що правова система є складовою нормативно упорядкованої частини правового життя – процесу виробництва та відтворення правових відносин, що виникають між людьми з приводу задоволення тих чи інших інтересів [10, с. 10]. Правове життя являє собою дії людей, які намагаються вирішити важливі питання суспільства, використовуючи системи правових засобів і регулювань. Вчена спиралася на методологічний підхід.

Також існує і таке визначення правової системи: це полісистемний комплекс внутрішньо узгоджених, взаємозалежних, соціально однорі-

дних правових явищ, що відносяться до нормативного, ідеологічного рівнів правової дійсності, за допомогою яких виявляється регулятивно-організуючий вплив на соціальні відносини для гармонійного розвитку суспільства [11, с. 6].

Українські науковці вважають, що правова система – це комплекс взаємопов'язаних правових явищ і процесів, які розвиваються системно, циклічно та послідовно, а також правових інститутів, які регулюють суспільні відносини у відповідності з чітко визначеною процедурою і є важливою умовою для їх розвитку. Отже, ми можемо зрозуміти, що правова система є дуже важливим елементом держави та суспільства. За допомогою неї відбувається формування соціуму, регулювання відносин в ньому, збереження порядку та його розвиток.

Правова система звісно ж має свої певні ознаки. По-перше, циклічність, це означає, що вона постійно вдосконалюється, адже результат взаємодії елементів має наслідки, які є основою для створення чогось покращеного та нового. По-друге, системність, тобто певні правові явища і процеси взаємопов'язані, значенню однієї ознаки відповідає декілька значень іншої. По-третє, послідовність розвитку правових процесів, тобто перехід від одних компонентів системи до інших, зумовлений отриманим досвідом. Також поєднання статичності та динаміки, а саме те, що є постійні (система права, система законодавства) і змінні (правовідносини, правореалізація) елементи. Ще одна ознака це інтегративність правової системи, яку можна поділити на внутрішній аспект, це зв'язки елементів правової системи, що є важливими для її існування та збереження цілісності, і зовнішній аспект, який дає можливість злиття двох правових систем, внаслідок чого утворюється нова, де географія регулювань зростає, а сфера регуляції стає простішою. Також можна додати чіткість, адже правова система має певну структуру та конкретні складові, внутрішню впорядкованість, тобто все в цій системі існує взаємопов'язано, кожен складник є невід'ємним єдиного цілого, все розвивається послідовно, присутня стійкість. І наостанок можна додати таку ознаку як постійність, тобто регулювання відносин в суспільстві правовою системою, їхній розвиток за допомогою покращення функціонування [12, с.135–136].

Правову систему потрібно не тільки теоретично пізнавати, а й використовувати методологію, тобто досліджувати, аналізувати властивості суб'єктів права як її компоненти. Тобто правова система це не тільки результат, а і форма суспільних відносин, соціальних зв'язків. Ця система виконує важливі для суспільства функції, такі як закріплення відповідних статусів суб'єктів, контроль взаємодії суб'єктів, со-

ціальних зв'язків, відтворення відносин в суспільстві, створення прикладу поведінки для їхнього регулювання [13].

Отже, правова система – це сукупність юридичних явищ, які налагоджують відносини в суспільстві, зберігають в ньому порядок і є важливими для його розвитку. Вона є невід'ємним елементом в державі і розвивається послідовно, саме правова система може об'єднати людей в соціум.

Список використаних джерел

1. Матузов Н. И. Правовая система и личность : [монография] / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1987. – 294 с. URL: https://arm.naiiau.kiev.ua/books/posibnyk_pps/nm/lec1.html
2. Теория государства и права : учеб. для юрид. вузов [С. С. Алексеев, С. И. Архипов, В. М. Корельский и др.] ; под ред. В. М. Корельского и В. Д. Первалова. М. : ИНФРА*М-НОРМА, 1997. 570 с. URL: https://arm.naiiau.kiev.ua/books/posibnyk_pps/nm/lec1.html.
3. Синюков В. Н. Российская правовая система. Введение в общую теорию: [монография] Саратов : Полиграфист, 1994. 495 с. URL: https://arm.naiiau.kiev.ua/books/posibnyk_pps/nm/lec1.html.
4. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. М. : НОРМА, 1996. 432 с. URL: https://arm.naiiau.kiev.ua/books/posibnyk_pps/nm/lec1.html.
5. Байтин М. И. Право – связующее звено между политической властью, государством и правовой системой общества *.Вопросы теории государства и права. Личность, право, правовая система*: междуз. науч. сб. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1988. Вып. 8. С. 32–45. URL: https://arm.naiiau.kiev.ua/books/posibnyk_pps/nm/lec1.html.
6. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. К., 2005. 32 с.
7. Теория государства и права: курс лекций. Под ред. М. Н. Марченко. Т. 2. М. : Зерцало, 2004. 480 с.
8. Рабинович П. М. Основы общей теории права и государства: учеб. пособ. 7-е изд., с изм. Х. : Консум, 2005. 319 с.
9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підруч. Х.: Консум, 2006. 687 с.
10. Оніщенко Н. М. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку правової системи: автореф. дис. докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. К., 2002. 32 с.
11. Садовська О. М. Правова система Італії: загальнотеоретична характеристика основних елементів: автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Х., 2001. 18 с.

12. Актуальні проблеми теорії держави та права. За заг ред. Є. О. Гіди. К. : ФОРМ О. С. Ліпкан, 2010. 260 с.

13. Хаустова М. Г. Правова система України серед правових систем сучасності. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 123. С. 23–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2013_123_5.

УДК 340.12

Поскальнюк Вікторія Геннадіївна,
студентка I курсу,
юридичний факультет,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ГЕНЕЗИС ІДЕЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ДО XX ст.

Суспільство розвивалось і удосконалювалося протягом багатьох століть, шукало різні способи співіснування особистостей. Ідеї утворення людської спільноти існували ще з давніх часів, а пізніше люди почали прагнути будувати суспільство на основі справедливості та у рамках закону та будувати правову державу. Правова держава являє у собі суспільство, в якому закон та справедливість стоїть на першому місці навіть вище самої держави, таке суспільство де усі люди мають бути рівними перед судом. В наші часи, якщо право є важливішим держави, то воно може навіть вийти за рамки закону, але це не означає повну відсутність закону в регулюванні суспільних відносин, це лише метод доповнення закону, тобто суспільство має не лише дотримуватися чітко зазначених норм, а й прислуховуватися до моралі.

Риси правової держави, саме поняття держави, рівність народу перед законом та розподіл влади почали з'являтися в Середньовіччі. Символом всіх уявлень про таку організацію суспільства, в якому основним є закон стало зображення богині в якій зав'язані очі і в руках вона тримає меч та терези. Поєднання цих речей уособлюють єднання сили і права і зазначають, що той порядок, яких оберігає ця богиня має дотримуватися всім народом.

Ще в далекі часи античного світу Аристотель, Геракліт, Цицерон та Платон бачили майбутнє у пануванні законів та уникнення сваволі задля зміцнення держави.

Давньогрецький філософ Платон одним із перших обґрунтував своє розуміння держави і присвятив цьому два своїх найбільших твори – «Держава» і «Закони» [1]. В цих творах Платон розповів про своє бачення ідеальної держави, яка мала бути заснованою на засадах справе-

дливості і передбачала жорстоку диктатуру влади. Платонівська держава – це макет утопічної держави в якій суспільство має підпорядковуватися повному контролю влади [1, с. 52].

Ідею ідеальної держави Платона не підтримував і відхиляв Аристотель. Він був прихильником рабовласницької держави, яка, на його думку, була найкращою формою людської спільноти тому що вважав, що влада має належати середньому прошарку рабовласників, а не бідним і багатим [2, с. 115]. Чоловік вважав рабство, явищем, яке існувало від природи. Найкращими на його погляд формами держави були: монархія, політія, аристократія. Внутрішній взаємозв'язок права і держави філософ сформулював так: «Поняття справедливості пов'язане з уявленням про державу, оскільки право, що служить критерієм справедливості, є регуляційною нормою політичного спілкування» [2, с. 111].

Середньовічні та античні філософи пов'язували державу і право як одне ціле і унеможливлювали їх існування одне без одного, говорили про важливість правових норм, які б панували над державними структурами, забезпечували б справедливість дій держави та її чиновників і регулювали політичні відносини.

Важливий внесок у формування ідеї правової держави здійснив давньоримський вчений Марк Тулій Цицерон. Він говорив, що закон є опорою для високого становища у державі, вважав, що народ є не просто люди, зібрані до купи, а ціле суспільство, об'єднане між собою спільними інтересами та правом [3, с. 215]. Цицерон вважав, що держава стає правовою не тоді, коли влада дотримується законів, а в тоді, коли закони впорядковуються і дотримуються всім народом, стверджуючи, що чинність закону має поширюватися на всіх. Вчений відстоював рівність правову рівність народу та вважав, що захист свобод громадянина це безпосередньо не приватна справа, а справа держави [3].

Як ми знаємо, пізніше у Європі почала з'являтися релігія. Це не могло не вплинути на закон. Християнський теолог Аврелій Августин критикував рабовласництво, обґрунтовуючи це тим, що це суперечить праву, яким нас наділив Бог [4, с. 47]. Згодом це підтвердив християнський мислитель Фома Аквінський [4, с. 50] у своєму трактаті; почала складатися ідея правової держави для забезпечення блага та добра для всіх людей.

Звісно ж існували і ті, хто стверджував, що церковна влада має підкорятися державній. Одним із таких людей був відомий філософ Т. Гоббс. Він відстоював теорію централізованої влади, яка має забезпечувати порядок та гідні умови для проживання народу, створені шляхом суспільного договору. Суспільний договір передбачав мир,

який можна отримати лише шляхом зосередження влади в руках однієї людини, або ж групи людей, які вирішують питання, орієнтуючись на більшість голосів [5, с. 10–24]. Не дивлячись на те, що Т. Гоббс був монархістом, він не заперечував можливість існування інших форм державної влади.

Таким чином ми бачимо, що ідеї становлення правової держави почали з'являтися ще в часи Античності і доповнювалися та оскаржувалися в епоху Середньовіччя та Нового часу. Ці ідеї мали помітний вплив на створення більш прогресивних теорій таких як створення конституцій, поділу влади на гілки, відіграли значну роль в критиці феодальної нерівності, відсутності закону, стверджували ідеї необхідності рівності та свободи населення.

З XVII ст. в Європі народ починає протидіяти чиновникам та бюрократам і в наслідок цього відбуваються деякі зміни в ідеї правової держави. Вперше в історії англійський філософ Дж. Локк висуває ідею поділу влади на законодавчу, виконавчу та федеративну, тому що за таких умов можна було б забезпечити права особистостей. Він вважав, що кожна людина мала право діяти в рамках власних бажань в рамках закону, дотримуючись постійних правил для життя і спілкування в суспільстві. Дж. Локк був прихильником конституційного режиму. Вчений не тільки поділив владу на гілки, але й установив їх ієрархію, вважаючи верховною владою законодавчу. Ці ідеї Дж. Локка стали основою для становлення буржуазного конституціоналізму [6], створеного у XVII ст.

Відомий вчений та юрист Ш. Л. де Монтеск'є розвинув ідею Дж. Локка про розподіл влади і вважав, що цей розподіл має бути при будь-якій формі правління, як при монархії, так і при демократії. Ш. Монтеск'є, спираючись на ідею Локка, поділив владу на такі гілки: законодавча(парламент), виконавча(королю) та судова(незалежному суду присяжних). Кожна гілка влади мала бути незалежною від інших, але також мала стримувати інші гілки з метою уникнення узурпації однією гілкою влади іншої. Вчений вважав, що лише дотримуючись цих умов людина може бути вільною у виборі своєї поведінки звісно ж в межах закону [6, с. 100–105]. Якщо суспільство не має конституції, поділу влади на гілки, не забезпечує людину її правами, то воно не може вважатися демократичним. Ш. Монтеск'є вважав головною умовою забезпечення політичної свободи у цьому переліку саме поділ влади. Теорія поділу влади Ш. Монтеск'є відрізнялась від інших тим, що він об'єднав ліберальне розуміння свободи з ідеєю конституційного закріплення самого механізму поділу влади. Ця концепція є актуальною і в наші часи.

Сформовані Дж. Локком, Ш. Монтеск'є та Ж.Ж. Руссо ідеї були сприйняті і використанні у практиці державного будівництва ще наприкінці XVIII ст., свідченням чого є Конституція США (1787 р.) і Французька Декларація прав людини та громадянина (1789 р.), а також ряд інших правових актів.

Свою ідею походження та розвитку правової держави також розробив Ж.-Ж. Руссо, яка полягала в виникненні держав на базі суспільного договору. На його думку, цей договір є обов'язковим для існування держави, надає волю її **законодавству**. **Завдяки цьому закони об'єднують обов'язки та права людей і відновлюють справедливість. Всі права громадян держави мали визначатися законом.** Метою цього було зберегти свободу і рівність Ж.-Ж. Руссо поділяє закони на чотири групи: першою групою були **політичні** (основні), другою **громадянські**, **третьою кримінальні** і найважливішою групою для нього були **звичаї**. Останні закони «відбиті не в мармурі, не в бронзі, – пише просвітник, – але в серцях громадян; вони-то і складають справжню сутність держави; ... коли інші закони старіють чи слабшають, вони повертають їх до життя чи заповнюють їх, зберігають народ дух його перших встановлень і непомітно заміняють силою звички силу влади» [7, с. 106–107]. У дусі Монтеск'є він говорить про необхідність урахування в законах **географічних факторів, звичаїв**, що роблять «його закони придатними для нього одного» [7, с. 107].

Вагомий внесок у розвиток ідеї правової держави зробив німецький вчений Е. Кант, який був прихильником справедливості, противником тиранії, та прагнув дотримання вічного миру [8, с. 200]. Е. Кант вважав, що досягти повної реалізації свобод і недоторканності особи можна лише створивши федеративний союз неважних, рівноправних республік. Така держава схожа більше на ідеальну модель, а не реальність і досягти її майже нереально. Ця концепція направлена проти феодалізму та абсолютизму.

Термін «правова держава» був введений у XIX ст. німецьким вченим Р. фон Модем. Теорія правової держави сформувалась як висновок після багатьох віків розвитку правового життя розвинених країн.

У Росії ідея правової держави починає розвиватися з XIX ст., але ще з XVIII століття деякі професори університетів починали відстоювати ідею рівності права усіх людей та засуджувати кріпацтво. Відомі юристи М. Коркунов та П. Новгородцев починали розробляти ідею правової держави. Також значну увагу ролі права у суспільстві приділяв вчений В. Соловйов, який бачив право, як необхідну умову для того, щоб подолати зло.

В Україні ідея правової держави почала розвиватися на початку ХХ ст. після революції 1905р. вченими Б. Кістяківським і С. Котляревським. Б. Кістяківський публікував свою статтю «На захист права» у відомому на той час збірнику «Вехи», в якій стає на сторону непорушності права та застерігає інтелігенцію, яка під час революції вважала себе не зв'язаною правовими нормами і боролася проти «деспотизму закону» [9, с. 300].

Отже, ідея правової держави розвивалася століттями, але офіційно закріпилася в конституціях держав у ХХ ст. Історично склалося, що правова держава – це конституційна держава, яка виникла внаслідок реакції на монархію для того, щоб обмежити владу центральних органів управління представницькими органами та законом.

Список використаних джерел

1. Платон. Собрание сочинений: В 4 т. М., 1990. Т. 3. 450 с.
2. Аристотель. Сочинения: В 4 т. М., 1978. Т. 1. 350 с.
3. Цицерон. Диалоги о государстве и законах. М., 1966. 250 с.
4. Безродний Є. Ф., Ковальчук Г. К., Масляний О. С. Світова класична думка про державу і право: Навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 1999. 391 с.
5. Гоббс Т. Сочинения. М., 1992. Т. 1. 450 с.; Т. 2. 390 с.
6. Монтескье. Избранные произведения. М., 1955. 280 с.
7. Шульженко Ф. Історія вчень про державу і право: Курс лекцій / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. К. : Юрінком Інтер, 1997. 191с.
8. Кант И. Сочинения: В 6 т. М., 1965. Т. 2. 300 с
9. Нерсесянц В.С. Історія політичних і правових вчень. М.: Юридична література, 1995. 300 с.

УДК 340.128

Яковлева Людмила Ігорівна,
студентка І курсу,
юридичний факультет,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

СОЦІАЛІСТИЧНА ДЕРЖАВА У ПОГЛЯДАХ В. ЛЕНІНА

Для будь-якої країни важливим є вивчення своєї історії та оцінка її етапів еволюції для подальшого розвитку в майбутньому. Як відомо, жодна держава не зможе «рухатися вперед», якщо не буде спиратись

на спадщину минулого. Саме через це дослідження теорії виникнення держави як результату історичного прогресу, обумовленого економічними факторами, спирається на таких авторів як К. Маркс та Ф. Енгельс. На думку цих мислителів, держава виникла в результаті розподілу суспільства на класи з протилежними економічними інтересами і саме вона є державою виключно пануючого класу і машиною для придушення експлуатованого класу. К. Маркс і Ф. Енгельс трактували державу і право як явища, зумовлені економічною структурою суспільства, сукупністю об'єктивно існуючих виробничих відносин, в основі яких лежить певна форма власності. Власність, зокрема на засоби виробництва, нерівномірно розподілена між учасниками економічних відносин: у одного класу в наявності засоби виробництва (земля, капітал), у іншого є тільки здатність до праці (раб, селянин). Відсутність у працівника засобів виробництва призводить до відчуження людини від продуктів своєї праці, відбувається класове розмежування і починається класова боротьба. Також ці явища розглядалися як історичні, тобто обмежені часом, які згодом зникнуть. Вчені виділили такі типи держав як рабовласницька, феодальна та капіталістична. **Рабовласницька** держава є історично першим типом державної організації, виниклої на розвалині первіснообщинного устрою внаслідок розкладання суспільства на класи і виникнення перших соціальних сил у вигляді рабовласників і рабів. Найбільш давніми рабовласницькими державами були Єгипетське, Шумерійське, Ассирійське і Хеттське царство, держави Індії і Китаю. Більш пізніми рабовласницькими державами були держави Древньої Греції і Древнього Рима, виниклі в басейні Середземного море. У своєму розвитку рабовласницький лад, а разом з ним держава і право проходять дві основні стадії. Перша стадія асоціюється з давнім східним рабовласництвом. Серед її найбільш характерних рис і особливостей виділяється наявність значних залишків первіснообщинного устрою, існування примітивних форм патріархального рабства і господарювання, при якому рабу дозволяється мати своє майно і навіть сім'ю. Збереження протягом тривалого часу, нарівні з приватною власністю на рабів, колективного рабовласництва (раби, належні окремим храмам, державі) [4, § 2]. На основі **феодальних** виробничих відносин виникло багато держав, що були відомі як в деспотичну, так і в античну епоху. Це були держави в Англії та Франції, Німеччині та Росії, Чехії та Польщі, Швеції та Японії тощо. І сьогодні в окремих країнах зберігаються певні феодальні пережитки. Економічною основою феодальної держави виступала власність феодалів на землю та неповна власність на кріпаків. Феодальна власність на землю була основою соціальної нерівності, а основними класами були феодали та кріпаки. Ра-

зом з тим існували й інші соціальні верстви: міські ремісники, торговці тощо [5, § 2]. А от **капіталістична** держава з'явилася в результаті буржуазних революцій, що покінчили з феодальним і соціально-політичним устроєм. Передумови буржуазних революцій створювалися в надрах феодального суспільства. На стадії зрілості і занепаду феодальної суспільно-економічної формації дуже швидко склалися капіталістичні відносини і водночас посилювалися соціально-економічні та політичні протиріччя між класом буржуазії і класом феодалів, що продовжували утримувати політичну владу. Після перемоги буржуазної революції, що завершилася зникненням феодальних відносин, захопленням політичної влади буржуазією і широким використанням нею феодального державного механізму, установилася відповідність політичної структури буржуазного суспільства його економічній структурі. Економічною основою буржуазної держави з моменту її появи стала капіталістична система господарювання і приватної власності на найбільш важливі знаряддя праці та засоби виробництва. Приватна власність оголошувалася священною і недоторканною. На її охорону і захист було спрямовано в кінцевому підсумку, усе конституційне і точне законодавство [3, с. 19].

Крім цього, не можна не згадати політико-правових досліджень В. Леніна, які суттєво вплинули на розвиток країн світу ХХ ст. Його ідеї та погляди були покладені в основу створення СРСР. Говорячи про погляди В. Леніна на державу, право, політику, економіку, слід наголосити на тому, що вони базувалися на міркуваннях саме К. Маркса та Ф. Енгельса, оскільки в період становлення світогляду Леніна ідеї цих вчених активно розповсюджувались у Європі, а також в Росії. Особливо популярною стала думка К. Маркса, що людина не в змозі змінити об'єктивні закони, за якими розвиваються виробничі відносини, однак вона може або прискорити розвиток економічних відносин відповідно до існуючих закономірностей, або зупинити їх. Таким чином, і К. Маркс, і Ф. Енгельс допускали відносну самостійність політики, економіки, держави і права. На підставі цієї тези також вирішувались теоретичні питання про можливість соціальних революцій в країнах. Саме таке сприйняття місця і ролі людини, а також соціальних утворень знайшло своє відображення в працях В. Леніна. Він протягом своєї активної політичної та державної діяльності опублікував досить велику кількість робіт, присвячених питанням держави, права, політики. На підставі цього, можна виявити як негативні, так і позитивні чинники, що впливали на державотворення, яке і у наші дні є актуальним [1, с. 129].

Однак, слід спочатку з'ясувати, що саме представляє собою соціалістична держава у поглядах Леніна. Він стверджував, що в капіталістичному суспільстві ми маємо демократію урізану, убогу, фальшиву, демократію тільки для заможних, для меншин. Диктатура пролетаріату, період переходу до комунізму, дасть демократію для народу, для багатьох. Лише комунізм в змозі дати демократію яка дійсно є повною, і чим повніше вона, тим скоріше вона стане не потрібною, відіме сама собою. Іншими словами, при капіталізмі ми маємо державу у власному розумінні слова, особливу машину для придушення одного класу іншим і до того ж більшості меншістю. Зрозуміло, що для успіху такої справи, як систематичне придушення експлуатованих, потрібно крайня лють, звірство, потрібні моря крові, через які людство і йде свій шлях в стані рабства і кріпацтва. Далі, при переході від капіталізму до комунізму придушення ще необхідно, але вже придушення меншості експлуаторів більшістю експлуатованих. Експлуатори, звичайно, не в змозі придушити народ без складної машини для виконання такого завдання, але народ придушити експлуаторів може. Нарешті, тільки комунізм створює повну непотрібність держави, бо нікого пригночувати, – «нікого» в сенсі класу, в сенсі систематичної боротьби з певною частиною населення. Як стверджував Ленін, ми не є утопісти і не заперечуємо можливості і неминучості ексцесів окремих осіб, а так само необхідність придушувати такі ексцеси. Але, по-перше, для цього не потрібна особлива машина, особливий апарат придушення, це буде робити сам озброєний народ з такою ж простотою і легкістю, з якою будь-яка натовп цивілізованих людей навіть в сучасному суспільстві рознімає б'ються або не допускає насильства над жінкою. А, по-друге, ми знаємо, що корінна соціальна причина ексцесів, які перебувають в порушенні правил співжиття, є експлуатація мас, нужда і злидні їх. З усуненням цієї головної причини, ексцеси неминуче почнуть «відмирати». Ми не знаємо, як швидко і в якій поступовості, але ми знаємо, що вони будуть відмирати. З їх відмиранням відіме і держава. Маркс, пускаючись в утопію, визначив докладніше те, що можна тепер визначити щодо цього майбутнього, саме: відмінність нижчої і вищої фази (ступені, етапи) комуністичного суспільства [6, с. 90].

Звичайно, погляди В. Леніна перегукуються з вченнями попередніх теоретиків соціалізму, однак основний внесок В. Леніна у справу комунізму полягає у спробі практичної реалізації теоретичних положень. На думку Е. Вілсона, внесок Леніна в теорію та літературу марксизму є полемічним. За можливим винятком теорії імперіалізму як вищої стадії капіталізму, ленінські концепції не побудовані на теоретичних висновках або філософських дослідах, а є складовими революційної практики

[2, с. 21]. Теоретичні здобутки Леніна повинні були задати напрям діяльності нового режиму. Що важливіше, вони мали виправдати та легітимізувати практику, яка істотно відрізнялась від принципів К. Маркса та Ф. Енгельса. Основним важливим внеском В. Леніна є ідея керівної ролі партії та розвиток поняття диктатури пролетаріату. Основним сенсом керівної ролі партії є те, що пролетарська свідомість може бути і має бути створена інтелектуальною та організаційною елітою, лідерами революції. Як висновок роботи В. Леніна, в такий спосіб партія мала замінити собою відсутній в Російській імперії пролетаріат [1, с. 5.2].

Список використаних джерел

1. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. Т. 35. – С. 5. 2. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. Т. 37. – С. 129: https://biem.sumdu.edu.ua/images/stories/docs/K_CPD/Starinskii_s_002.pdf.
2. Жизнь Ленина. Том 1. 21. ВУДРО ВИЛЬСОН И РОССИЯ: <https://leninism.su/books/4099-zhizn-lenina.html?start=21>.
3. Теорія Держави і Права. § 4. Капіталістична держава, її соціально-економічна основа і сутність: <https://studfile.net/preview/7215975/page/19/>.
4. Інтернет-бібліотека української студентської літератури з юридичних дисциплін. Рабовласницька держава і право. Соціально-економічна основа і сутність рабовласницької держави: <https://ibl.pp.ua/4/022987.html>.
5. Теория государства и права § 2. Феодальная держава: учебник / под ред. д-ра юрид. наук, проф. Г. Г. Бернацкого. – СПб. : Изд-во СПбГЭУ, 2020. – 753 с. 2020.
6. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – 5-е изд. – Т. 33. – М. : Издательство политической литературы, 1974. – С. 1–120.: http://grachev62.narod.ru/Lenin/133_01.htm.

УДК 340.13.151

Спінатій Ірина Валеріївна,
студентка I курсу,
юридичний факультет,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВИХ, МОРАЛЬНИХ І РЕЛІГІЙНИХ НОРМ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

суспільстві право і мораль тісно пов'язані; у клерикальних та теократичних суспільствах до цих систем норм можна додати релігійні норми. Їх співвідношення проявляється в стані єдності, відмінності і

взаємодії. Для характеристики кожного з означених станів необхідно передусім визначити, що являє собою кожне явище.

В свою чергу під моральністю розуміють погляди, уявлення та правила, що виникають як безпосереднє відображення умов суспільного життя у свідомості людей у вигляді категорій справедливості, добра та зла, похвального та ганебного, заохочувального та такого, що карається суспільством, честі, сумління, обов'язку, гідності тощо [1, с. 5].

В той же час під правом прийнято розуміти, що право – це система норм (правил поведінки) і принципів, сформованих у суспільстві і визнаних його більшістю як справедлива міра свободи і рівності, закріплених (установлених чи санкціонованих) і забезпечуваних державою в якості регуляторів суспільних відносин з метою узгодження (компромісу) індивідуальних, соціально-групових і суспільних інтересів [2, с. 232].

Взаємодія права та моралі полягає в тому, що право пройняте нормами моралі та ґрунтується на них. Деякі дослідники вважають навіть, що право – це юридично оформлена мораль (наприклад, юридично закріплений обов'язок батьків щодо виховання дітей в основі містить моральні вимоги).

Характерною рисою права повинна бути його моральна обумовленість, тому що збереження моральних відносин є не тільки правом законодавця, а і його обов'язком.

Зростання морального чинника конкретно виявляється у змісті права; зростає значення моралі при застосуванні правових норм. Посилення впливу моралі можливе через підвищення культурного рівня працівників відповідних органів, підвищення їх професійності та ін.

Співвідношення права, релігії та моралі, так само як і визначення спільних та відмінних рис між ними, дають змогу більш детально дослідити питання впливу релігійного та морального чинника на право.

Відомо, що суспільні відносини регулюються шляхом реалізації певних соціальних норм, а саме норм права, норм моралі, релігійних норм та інших. В свою чергу під соціальними нормами розуміють правила поведінки суспільного характеру, які регулюють взаємні відносини людей та діяльність організації у процесі їхньої взаємодії.

Моральні норми як підвид соціальних норм характеризуються загальними родовими ознаками та є правилами поведінки, які визначають ставлення людини до людини.

Водночас релігійну норму можна визначити як правило чи вимогу конфесії (релігійної організації, церкви) до особи (вірянина), де визначено певний обсяг, характер, а також межу можливого й допустимого в поведінці віруючого [3].

Зупинімося докладніше на відмінностях між релігійними і правовими нормами. По-перше, відмінності полягають у сферах регулювання цих норм, оскільки релігійні норми регулюють внутрішню поведінку, яка може виявлятися ще й у зовнішніх вчинках, а правові норми, навпаки, регулюють зовнішню поведінку, хоча її мотиви можуть мати юридичне значення. По-друге, якщо порівнювати за сферою дії у просторі та за колом осіб, то релігійні норми не обмежуються територією дії, адресовані віруючим відповідної конфесії незалежно від місця перебування, а правові норми поширюють свою дію на осіб, що перебувають в межах певної держави. По-третє, хочу звернути увагу на відмінності у засобах виконання цих норм, а саме: релігійні норми базуються на внутрішньому авторитеті, тобто голосі сумління, переконанні віруючих; а правові норми спираються на зовнішній авторитет, оскільки захищаються державою й обов'язкові для виконання незалежно від згоди або визнання їх з боку суб'єктів права.

Розглянувши відмінності між релігійними та правовими нормами, перейдемо до їх спільних рис. Найбільш важливим є те, що релігійні та правові норми є історично фундаментальними загальнолюдським цінностями, і, в тому числі, вони є окремими оціночними категоріями як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Також хочемо наголосити на тому, що право і релігія як регулятивні механізми міжіндивідуальної взаємодії ґрунтуються на свободі волі особистості, що надає перевагу індивіду можливості вибору норми поведінки відповідно до його світогляду. Безсумнівно, релігійні та правові норми значною мірою відображають вимоги суспільства до належної, соціально корисної, а тому бажаної поведінки.

У зв'язку з викладеним вище, хочемо наголосити на відмінностях між моральними та правовими нормами. По-перше, ці дві норми різняться способами їх встановлення та формування, а саме: моральні норми виникають та формуються спонтанно в процесі діяльності певної групи людей, а правові норми санкціонуються тільки державою, нею же скасовуються, доповнюються та змінюються. По-друге, норми різняться за формою вираження, тобто правові норми закріплюються в спеціальних юридичних актах держави (законах, указах, постановах), групуються по галузях та інститутах, а моральні норми, на відмінну від правових норми, відносно вільні, та внутрішньо не систематизовані. По-третє, норми різняться за методами їх забезпечення, оскільки право створюється державою та нею воно забезпечується, охороняється й захищається, а моральні норми спираються на громадську думку та порушення моральних норм не тягне за собою втручання державних органам.

Згідно з вищезазначеним хочу зазначити спільні риси моральних та правових норм. Насамперед, і моральні, і правові норми являють собою різновид соціальних норм, що утворюють в сукупності цілісну систему нормативного регулювання. Також мораль і право мають на меті одні цілі й завдання, а саме: впорядкування та вдосконалення суспільного життя, розвиток і збагачення особистості, захист прав людини та утвердження ідеалів гуманізму й справедливості. Разом з тим, у моральних та правових нормах один і той же самий предмет регулювання – суспільні відносини, які адресуються одним і тим же людям (верствам, групам, колективам населення).

Зі сказаного раніше випливає, що право і релігія ґрунтуються на тому, що права людини повинні бути непорушними, недоторканими, рівними для всіх людей й бути рівними перед законом, незалежно від їхнього ставлення до релігії. Сутність вищевикладеного зводиться до того, що норми моралі та права мають дуже тісний зв'язок, незважаючи на те, що мають відмінності, тобто, ці дві норми є соціальними нормами, протидіють свавілля та беззаконню, певним чином встановлюються та закріплюються, існують у реальній поведінці людини.

Список використаних джерел

1. Букреев В. И., Римская И. Н. Этика права. М., 1998. 336 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : Підручник. 3-тє видання. К. : Алерта, 2012. 524 с.
3. Марченко О. В. Релігійні норми і право. URL: <https://textbooks.net.ua/content/view/2494/32/>.

Секція: Публічне право. Права людини та їх захист

УДК 347.9(091)(477)

Василенко Вікторія Віталіївна,
студентка 2 курсу,
юридичний факультет,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

СТАДІЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ

Визначено сутність поняття «стадія адміністративної процедури». Висвітлений зміст і характерні особливості стадій адміністративних процедур. Актуальність питання стадій адміністративної процедури полягає в тому, що вона є окремою складовою механізму регулювання, адже відображає сутність процесуальних дій органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади та суб'єктів громадянського суспільства в сфері місцевого розвитку.

Питання стадій адміністративної процедури розглядали такі вчені-адміністративісти, як І. Бойко, О. Зима, О. Соловійова, Д. Козачук, А. Осадчий, Н. Губерська, С. Гончарук, Д. Овсянко, Д. Бахрах, Е. Демський, О. Бандурка та ін.

Слід почати з того, що сьогодні в Україні відсутнє систематизоване законодавство щодо адміністративних процедур, а їхня більшість регламентована нормами, що містяться в підзаконних нормативно-правових актах. Проте ці акти не містяться чіткої регламентації адміністративної процедури.

До найважливіших нормативно-правових актів, які регулюють здійснення адміністративних процедур віднесемо Конституцію України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про адміністративні послуги». Важливого значення для врегулювання процедури прийняття суб'єктами публічного адміністрування адміністративних актів набувають рішення Конституційного Суду України [1, с. 15]. Це також Закон України «Про звернення громадян», Закон України «Про електронний цифровий підпис» та ін. [2, с. 9–10].

Всі адміністративні провадження в адміністративному процесі мають бути здійснені в певному порядку. Держава встановлює правила, за якими відбувається адміністративна процедура. Так з'являються елементи адміністративних проваджень – процесуальні стадії, етапи, окремі процесуальні дії. Особливістю адміністративної процедури є її

безперервний, чітко виражений циклічний характер (складається з відносно замкнутих циклів).

Саме процесуальні стадії, етапи, окремі процесуальні дії як елементи й визначають структуру та послідовність вчинення дій під час розгляду й вирішенні конкретних адміністративних справ [3, с. 11].

У теорії адміністративного права стадія розглядається переважно як відносно самостійна сукупність послідовно здійснюваних, взаємопов'язаних процесуальних дій, які об'єднані метою отримання певного юридичного результату [4, с. 93] і які відрізняються певним колом суб'єктів і закріплюються відповідними процесуальними актами.

Стадії в адміністративній процедурі відбивають послідовність розвитку відповідного адміністративного провадження. Логічно, що нова стадія розпочинається тільки тоді, коли офіційно закінчується попередня.

В. Галуцько вказує, що стадії адміністративної процедури – це послідовно взаємозамінні операції, що логічно пов'язані між собою та спрямовані на забезпечення здійснення адміністративної процедури [8].

Д. Овсянко, дещо розширюючи визначення, пропонує розглядати стадію як відносно самостійну частину послідовно здійснюваних процесуальних дій, яка разом із загальними завданнями має притаманні тільки їй цілі й особливості, що стосуються учасників процесу, їх прав та обов'язків, термінів здійснення процесуальних дій і характеру процесуальних документів, які оформлюються у відповідному адміністративному акті [5, с. 171].

Г. Осипов зазначає, що стадія в найзагальнішому виді визначається як певний період, ступінь у розвитку відповідного процесу, що має власні якісні особливості [9, с. 339].

Дослідник адміністративного процесу О. Бандурка визначає стадію як відносно відокремлену, обмежену часом і логічно пов'язану сукупність процесуальних дій, спрямованих на досягнення певної мети та вирішення відповідних завдань конкретного адміністративного провадження, що характеризується певним колом суб'єктів і закріплюється в процесуальних актах [10, с. 192].

Кожна стадія адміністративної процедури несе самостійне завдання і має специфічний склад дій і включає юридичні документи. Не всі стадії є однаковими, адже їх кількість безпосередньо залежить від конкретних обставин. Відтак можна сказати про обов'язкові та факультативні стадії адміністративних процедур. Також виокремлюють повні і скорочені (не підлягають перевірці) стадії.

Класично дослідники адміністративного права виділяють чотири основні стадії адміністративної процедури. Проте аналіз характерних особливостей адміністративних процедур дозволяє визначати в їх структурі ще й додаткові стадії (етапи).

Першою стадією адміністративної процедури вважають початок адміністративного провадження та підготовку справи до розгляду. Це – це стадія збору необхідної інформації, її фіксування й аналізу. Можливі два варіанти подання справи до розгляду: ініціювання процедури громадянами/організаціями; ініціювання процедури органами державного управління.

Прийнявши звернення, посадова особа має попередньо перевірити достовірність відомостей у документах і їх відповідність чинному законодавству. На цьому ж етапі готуються матеріали справи до розгляду по суті. Важливо, що саме від якості підготовки матеріалів справи залежать оперативність та об'єктивність розгляду справи на наступній стадії процесу.

На першій стадії виокремлюють такі факультативні етапи, як етап правової ініціативи, етап аналізу ситуації та визначення варіантів правового впливу на неї, етап підготовки проекту рішення та ін. [6, с. 608–610].

Другою стадією є розгляд і вирішення справи. На цій стадії зібрана інформація юридично оцінюється, проводиться дослідження матеріалів справи для отримання об'єктивної істини й ухвалюється конкретне рішення. Важливу роль у другій стадії відіграють докази. Класично це документи, які підтверджують ті або інші факти, містять необхідну у справі інформацію, а також висновки експертів та інших фахівців, акти обстежень, оглядів та ін. [3, с. 13]. Результатом цієї стадії є прийняття обґрунтованого акту – рішення, що передбачає його остаточне редагування, підписання, присвоєння акту порядкового номера.

Третьою стадією є оформлення адміністративного акту, його доведення до відома адресатів та заінтересованих осіб та його перегляд. Доведення рішення до відома виконавців, зацікавлених осіб є початком його виконання, що становить зміст третьої стадії адміністративної процедури [6, с. 608–610].

Під час третьої стадії виділяють факультативний етап – можливе опротестування рішення, адже воно може не використовуватись у деяких видах адміністративних процедур: заявник пише скаргу чи протест на постанову. Оскарження передбачає перегляд ухваленого рішення, законність та обґрунтованість винесеної постанови, а також чи була дотримана встановлена законом процедура адміністративного провадження в цілому.

Результатом факультативного етапу третьої стадії може бути: залишення постанови без зміни, а скарги або протесту без задоволення; скасування постанови й надсилання справи на новий розгляд; скасування постанови й закриття справи [4, с. 95–96].

Четвертою стадією виступає звернення до виконання адміністративного акту. Заключна стадія адміністративної процедури полягає в кінцевій реалізації винесеного в справі рішення. На думку більшості вчених ця стадія є найважливішою, адже без неї вся процедура втрачає свій сенс. Але з іншого боку в адміністративно-правових відносинах можливе припинення відносин між громадянами/організаціями та органами державного управління після винесення рішення, що означає закінчення адміністративно-процедурного процесу [7, с. 125].

У висновку хочу зазначити, що значення стадій адміністративних процедур полягає у тому, що вони відбивають послідовність розвитку адміністративної процедури. Доцільно виокремлювати такі стадії адміністративної процедури: 1) підготовка справи до розгляду; 2) розгляд і вирішення справи; 3) оформлення адміністративного акту, його доведення до відома адресатів та заінтересованих осіб та перегляд адміністративного акту; 4) звернення до виконання адміністративного акту. Будь-яка стадія адміністративної процедури у свою чергу складається з окремих етапів, кожен із яких реалізує відповідні проміжні цілі та становить собою комплекс процесуальних дій, спрямованих на вирішення завдань цієї стадії адміністративної процедури. Кількість стадій, як, власне, і кількість етапів процедур, залежить від характеру конкретного адміністративного провадження та ступеня його урегульованості адміністративно-процесуальними нормами.

Список використаних джерел

1. Адміністративна процедура : конспект лекцій / І. В. Бойко, О. Т. Зима, О. М. Соловйова / за ред. І. В. Бойко. Харків : Право, 2017. 132 с.
2. Адміністративні процедури: навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання)/ О. В. Закаленко, Д. А. Козачук, А. Ю. Осадчий. Одеса : Фенікс, 2019. 48 с. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/12117> (дата звернення: 16.10. 2021).
3. Губерська Н. Л. Стадії адміністративних процедур: поняття та види. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право. 2015. Вип. 32(3). С. 11–15. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_32\(3\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_32(3)_4) (дата звернення: 16.10. 2021).
4. Гончарук С. Основи адміністративного права України : навч. посіб. Київ: Аванпост-прим, 2004. 200 с.
5. Овсянко Д. Административное право : учебное пособие. М., 2001. 468 с.
6. Бахрах Д. Административное право : учебник для вузов / Д. Бахрах, Б. Россинский, Ю. Стариков. 3-е изд., пересмотр. и доп. М. : Норма, 2007. 816 с.
7. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.

8. Адміністративне право України. Повний курс / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О. Навчальний посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с. URL : http://lib-net.com/content/10151_Stadii_administrativnoi_procedyri_Iniciuvannya_ta_pochatok_provadjennya.html (дата звернення: 17.10. 2021).

9. Социологический энциклопедический словарь / ред.-координатор Г. Осипов. М. : Инфра-М ; Норма, 1998. 488 с.

10. Адміністративний процес : підруч. для вищих навч. закл./ О. Бандурка, М. Тищенко. Київ : Літера ЛТД, 2002. 288 с.

УДК 35.07/08.(1-87)

Ворфоломєєва Тетяна Сергіївна,
студентка VI курсу
спеціальності 081 «Право»,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

У країнах Європейського Союзу питання надання публічних послуг населенню є настільки важливим, що їх регулювання включено до законодавства Європейського Союзу, зокрема до Договору про функціонування Європейського Союзу та до Протоколу № 26 «Про послуги загального інтересу» На цій основі у країнах Європейського Союзу створено відповідну правову базу, розроблено концепції та програми, які не тільки визначають загальні засади діяльності державних органів щодо надання публічних послуг населенню, але й визначають та закріплюють стандарти якості їх надання [1, с. 71].

У Німеччині ідея створення офісів для громадян («універсамів послуг») виникла у 90-х роках минулого століття, коли органи влади були перетворені на заклади з надання послуг. З метою отримання громадянином без ускладнень, швидко і, за можливості, в рамках одного візиту адміністративної послуги, в багатьох європейських країнах була розроблена модель єдиного офісу для громадян («One-stop-shop»).

Зокрема, прикладом запровадження такої системи є ФРН, ініціати-ви зі створення таких офісів у Німеччині були віднесені на розсуд муніципалітетів, оскільки ні спеціального законодавства, ні урядових (федеральних чи земельних) програм з цієї тематики не було. Отже, більшість міст запроваджували такі установи на власний розсуд, і тому практика має багато особливостей. Такі «Офіси для громадян» ФРН, надають найбільш затребувані з боку громадян послуги (реєстрація мі-

сця проживання, реєстрація транспортних засобів, видача посвідчень особи та паспортів тощо). Такі справи не потребують тривалого опрацювання та не є складними. В офісі для громадян м. Вайнхайм надають такі послуги: реєстрація прибуття та вибуття громадян, перереєстрація в рамках міста, надання довідок про місце проживання, надання та внесення змін у податкові картки; засвідчення копій та підписів; надання довідок про благонадійність / відсутність судимості; закордонні пастори, посвідчення особи, дитячі посвідчення, тимчасові паспорти та посвідчення особи, посвідчення багатодітних сімей, посвідчення для інвалідів [1, с. 351–352].

У Польщі також запроваджено ідею єдиного офісу для громадян – WOM, так було заплановано в усіх районах Варшави задля забезпечення мешканцям міста належної якості послуг та прискорення адміністративних процедур.

Зазначені Відділи створено як установи, де кожен мешканець Варшави має можливість легко вирішити свої справи в офіційній сфері, зокрема, питання обміну ID-карток, реєстрації транспортного засобу, отримання ліцензії тощо. Відділи WOM пропонують споживачам надійні, кваліфіковані та швидкі послуги: якщо раніше споживачам потрібно було відвідати декілька кабінетів у приміщенні установи, то зі створенням Відділів адміністративні процедури було значно спрощено.

Також заслуговує на увагу досвід Канади, яка була однією із перших прихильників запровадження інтерактивних технологій у процес взаємодії уряду з громадянами за принципом «єдиного вікна».

Було створено координаційний центр із надання канадцам послуг за принципом «єдиного вікна» – «Сервіс Канада» шляхом розміщення потреб, очікувань і пріоритетів громадян і громад у центр розробки та надання послуг. Стандарти діяльності «Сервіс Канада» дозволила спростити процедуру, скоротити терміни, зменшити вартість послуг. Найголовнішим досягненням є трансформація ставлення до надання послуг на державній службі, так, зокрема, всі співробітники «Сервіс Канада» підвищили свою професійність завдяки функціональному опису посад, класифікаціям посад та з компенсаціям, обов'язковому навчанню, пов'язаному із затвердженою стандартизацією послуг клієнту та звітності про продуктивність.

Не менш цікавим є досвід Грузії, яка створила Будинок юстиції (House of Justice). Це публічна установа, яка має абсолютно нову концепцію послуг

Міністерства юстиції Грузії, де державне обслуговування максимально орієнтоване на суб'єкта звернення. У Будинку юстиції отримання

послуг різних структур для громадян можливе за принципом «єдиного вікна». Тут громадяни можуть отримати одночасно послуги Агентства цивільного реєстру, Національного агентства публічного реєстру, Національного архіву, Національного бюро виконання, Нотаріальної палати, Законодавчого вісника, Навчального центру юстиції. Варто зазначити, що Грузія має патент на House of Justice, так як подібній установі із такою ж кількістю послуг в одному місці за такий короткий термін часу немає аналогів у світі [2]. Так, Україна може купити франшизу і запустити таку систему, що значно спрощує процес надання адміністративних послуг.

Щодо досвіду надання адміністративних послуг у суміжних країнах, то можна звернутись до досвіду Республіки Білорусь, там відсутні такі поняття, як «державна послуга», «адміністративна послуга» чи «управлінська послуга». Проте в Республіці Білорусь є Закон « Про основи адміністративних процедур» від 28.10.2008 р. № 433-3, в якому наведене визначення адміністративної процедури – це дія вповноваженого органу, котра здійснюється за заявою зацікавленої особи щодо встановлення (надання, посвідчення, підтвердження, реєстрації, забезпечення), зміни, призупинення, збереження, переходу та припинення прав або обов'язків, зокрема тих, що закінчуються видачою довідок або іншого документа (його прийняття, погодження, затвердження), реєстрацією чи обліком зацікавленої особи, її майна чи надання грошових коштів, іншого майна або послуг за рахунок коштів республіканського чи місцевого бюджетів, державних позабюджетних фондів із майна, котре знаходиться республіканській або комунальній власності [3, с. 67].

Узагалі структура вищезазначеного Закону Республіки Білорусь дуже подібна до структури Закону України « Про адміністративні послуги». Щоправда, у білоруському законодавстві, окрім матеріальних норм добре регламентований процедурний аспект, а саме регламентується « Кодексом адміністративних процедур». Повертаючись до нормативно-правового регламентування надання адміністративних послуг в Україні, то у нас відсутній документ який би чітко регламентував надання адміністративних процедур, і як ми вже зазначили вище, це є необхідною передумовою якісного надання адміністративних послуг та функціонування системи органів виконавчої влади загалом.

Особливості функціонування у зарубіжних країнах представницьких органів у сфері надання послуг населенню значною мірою обумовлюють рівень демократії в державі, рівень захисту соціальних та економічних прав громадянина, здатність політичної системи адекватно реагувати на зміни в суспільстві. Отже, досвід усіх вище згаданих кра-

їн є досить корисним для України у процесі вибору оптимальної форми організації надання адміністративних послуг.

Список використаних джерел

1. Топча А. О. Організація надання адміністративних послуг у зарубіжних країнах: досвід для України. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 350–353.

2. Будинок юстиції в Грузії. URL: <http://socioprostir.org.ua/index.php/ua/novini/item/323-budynok-iustytzii-v-hruzii-dosvid-dlia-ukrainy>.

3. Саєнко А. І. Досвід суміжних країн із надання адміністративних послуг у сфері інтелектуальної власності. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 5. С. 65–69.

УДК 347.9(091)(477)

Журавська Аліна Олександрівна,
студентка II курсу,
юридичний факультет,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ ТА МЕТОДІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

На сучасному етапі публічне управління в Україні характеризується зростаючою кількістю зв'язків публічної адміністрації з приватними суб'єктами, якісним перетворенням і різновекторністю напрямів взаємодії. Вплив публічної адміністрації на суспільні процеси набуває практичної реалізації в правових формах, які не лише об'єктивують волевиявлення суб'єктів владних повноважень, але й гарантують реалізацію прав юридичних і фізичних осіб у відносинах із публічною адміністрацією. Чимало науковців, а саме: Ю. Б. Батуринова, І. В. Пате-рило, О. В. Кузьменко та інші, приділяли увагу дослідженню правових форм та методів публічного адміністрування в Україні та їх класифікації. Актуальність даної теми полягає у визначенні класифікації форм та методів з виробленням актуального нового погляду їх застосування в публічному адмініструванні.

Варто зазначити, що правові форми публічного адміністрування та методи публічного адміністрування є нетотожними поняттями й перебувають у відносинах супідрядності. Вони належать до одного й того ж роду, однак їх обсяг не збігається в жодній своїй частині. Методи

публічного адміністрування можуть бути реалізовані за допомогою правових та організаційних форм; водночас форма публічного адміністрування може відображати як один із методів, так і їх сукупність (нормативний акт публічної адміністрації). Методу публічного адміністрування не відповідає якась певна форма, її вид та межі застосування безпосередньо залежать від суб'єкта, що реалізовує метод.

Під формою публічного адміністрування слід розуміти зовнішню форму вираження дію суб'єктів публічної адміністрації, що здійснюються в рамках їх компетенції для виконання поставлених перед собою завдань. Характерними ознаками форми публічного адміністрування є:

- складається у процесі здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності;
- виступає зовнішнім виявом конкретних дій суб'єкта;
- закріплена у законодавстві України;
- конкретний вид залежить від виду управлінської діяльності (правові та неправові) [1, с. 61].

Методи публічного адміністрування – це певні способи практичного виконання суб'єктами своїх адміністративних зобов'язань, що відповідають характеру й обсягу наданої ним компетенції. В юридичній літературі виділяють такі особливості методів публічного адміністрування:

- у методах знаходить своє вираження публічний інтерес;
- вони реалізуються в процесі публічного адміністрування;
- вони виражають упорядковуючий вплив публічної адміністрації на поведінку суб'єктів суспільства та становлять зміст цього впливу;
- використовуються суб'єктами публічної адміністрації як засіб реалізації закріпленої за ними компетенції;
- вибір конкретних методів публічного адміністрування знаходиться в прямій залежності не тільки від особливостей організаційно-правового статусу суб'єктів публічної адміністрації, а насамперед – від особливостей об'єкта впливу.

Різноманітність форм публічного адміністрування породжує проблему їх систематизації. Різні вчені виділяють різні критерії класифікації, а тому вважати якийсь поділ не доречним не можна, адже кожен із них не тільки згрупує різновиди форм, а дає можливість виявити наявні недоліки у їх правовому регулюванні.

Базовим критерієм поділу виступає мета їх використання, цілеспрямованість. Так, форми публічного адміністрування поділяються на зовнішні та внутрішні. Щодо змісту такого поділу, то науковці та дослідники зазначають, що внутрішні форми спрямовані на вирішення питань внутрішньоорганізаційного функціонування органів публічної

адміністрації або їхньої системи, зовнішні – на здійснення зовнішніх управлінських функцій щодо об'єктів управління, забезпечують реалізацію покладених на публічну адміністрацію завдань і функцій в адміністративно-публічній сфері поза системою органів публічної адміністрації [2, с. 54].

Наступний поділ визначається за значенням наслідків, які виникають у результаті використання форм: правові форми державного правління та неправові. До правових належать форми, використання яких спричиняє виникнення конкретного юридичного результату, наприклад, видання нормативно-правового акту. При правовій формі виступають як юридичні факти і можуть породжувати адміністративно-правові відносини (прийняття правових актів чи укладання договорів тощо). До неправових форм належать такі, що безпосереднього юридичного значення не мають і не спричиняють виникнення конкретного юридичного результату. Такі форми передують правовим або уже є їх наслідками. Неправовими формами діяльності виконавчої влади вважаються організаційні дії і матеріально-технічні операції.

Науковці та дослідники класифікують правові форми публічного адміністрування за змістом на: правотворчі (правовстановлюючі) та правозастосовні, регулятивні та правоохоронні; зобов'язуючі; забороняючі; дозволяючі; праворегулятивні та правоохоронні форми.

Наведені вище способи групування правових форм публічного адміністрування є варіантами природної класифікації, тобто групування правових форм за суттєвими, важливими ознаками – метою застосування, змістом та функціями у правовому регулюванні. У літературі наводяться й інші способи класифікацій правових форм, які здійснюються за другорядними ознаками і належать до штучних класифікацій, які дозволяють більш глибоко пізнати емпіричну множину існуючих правових форм діяльності публічної адміністрації. А тому за критерієм обсягу поділяють на загальнообов'язкові та адресовані конкретним суб'єктам правові форми; за суб'єктним складом розрізняють односторонні та дво- або багатосторонні (адміністративні договори).

Щодо адміністративно-правових методів, то проблема їх застосування та класифікації надзвичайно актуальна і пов'язана з суттєвими змінами в механізмі публічного управління і в організаційно-правовому статусі багатьох його суб'єктів. Дослідники даної проблеми пропонують систематизувати методи публічного адміністрування залежно від форми вираження на правові та неправові. Правові містяться в нормативних та індивідуальних актах і тягнуть юридичні наслідки, а неправові характеризуються здійсненням суб'єктом публічної адміністрації певних дій організаційного характеру.

Іншим показним класифікації є ступінь владного впливу на об'єкти. Виділяють: імперативні (містять владні приписи, що зобов'язують до належної поведінки), уповноважуючі (дозволяють здійснювати певні дії), заохочувальні (реалізуються за допомогою встановлення стимулів до правомірної поведінки суб'єктів адміністративного права) та рекомендаційні (містять рекомендації щодо здійснення певних дій не обов'язкового характеру).

Залежно від правових властивостей прийнято виділяють нормативні та індивідуальні методи. Безпосередньою метою застосування нормативних є прийняття нормативно-правових актів, а індивідуальних – прийняття індивідуальних актів [3, с. 304].

У юридичній літературі методи поділяють залежно від міри використання владних повноважень публічної адміністрації на : переконання, заохочення та примус. Доцільне їх застосування в процесі здійснення публічного адміністрування забезпечує найбільшу ефективність цієї діяльності та раціональне функціонування всіх адміністративно-правових інститутів. Потреба переконувати полягає у використанні економічних, політичних, моральних, ідеологічних, адміністративних, організаційних, психологічних засобів. Потреба заохочувати передбачає використання цих же засобів, а потреба примушувати також передбачає використання саме цих засобів. Їх відмінність полягає лише у цільовій спрямованості при конкретному застосуванні певного прийому. Варто зазначити, що ці методи не мають протистояти, а покликані доповнювати та удосконалювати один одного.

Різноманітність методів публічного адміністрування є важливою для реалізації завдань державних органів, а тому є численною [4, с. 25].

Отже, форми та методи публічного адміністрування відіграють важливу роль, значення яких величезне для теорії адміністративного права та практики публічного адміністрування, що полягає в їх здатності систематизувати та узагальнювати, утворювати зв'язки як між елементами правової матерії, так і між правовими та неправовими явищами, надавати останнім юридичного значення та забезпечувати їх правовий захист. Тому дане питання набуває гострої актуальності серед вчених і буде надалі досліджуватися з урахуванням різних точок зору та через різні аспекти.

Список використаних джерел

1. Баштанник В. В. Адміністративне право : навч. посібник / В. В. Баштанник, І. Д. Шумляєва. – 2-е вид., переробл. і доповн. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. – 200 с.

2. Біла В. Р. Правові форми публічного адміністрування: питання класифікації. Міжнародний юридичний вісник: проблеми сучасності. 2019. № 14. С. 52–61.

3. Кузьменко О. В. Курс адміністративного права України: підручник / за ред. О. В. Кузьменко. 3-тє вид., допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 904 с.

4. Біла В. Р. Правові форми публічного адміністрування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.02. Київ, 2020. 43 с.

УДК 343.14

Карасьов Валентин Іванович,

студент 6 курсу,

юридичний факультет,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ В ХОДІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Огляд місця події є невідкладною першочерговою слідчою (розшуковою) дією, результати правильного проведення якої важко переоцінити. Саме огляд місця події є тою дією, проведення якої дозволяє Кримінальний процесуальний кодекс України (далі КПК України) до внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР (ч. 3 ст. 241 КПК України). Саме в ході проведення огляду місця події слідчий чи дізнавач можуть скласти уявлення про те, що власне відбулось на місці, побудувати версії відносно діяння кримінального правопорушення, зафіксувати обстановку і сліди діяння та зібрати наявні докази, запобігши їх втраті, унесенню чи знищенню.

Не дивлячись на ту велику роль, яку відіграє огляд місця події в ході збирання доказів, чинний КПК України не містить регламентації ходу його проведення. Тому можуть виникати проблеми на практиці, коли місце вчинення кримінального правопорушення знаходиться в житлі, на території домоволодіння чи іншого володіння особи. Адже як вказує КПК України у ч. 2 ст. 237, огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно із правилами, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. Це означає, що такий огляд здійснюється на підставі слідчого судді. В такому випадку постає питання, а як же бути в тому випадку, коли огляд місця події слід провести невідкладно для запобігання втраті слідів, огляд слід провести в нічну пору доби, відомості про кримінальне правопорушення ще не внесено до ЄРДР? Адже для того, щоб звернутись до слідчого судді, в клопотанні слід обов'язково слід зазначати найменування та його реєстра-

ційний номер (п. 1 ч. 3 ст. 234 КПК України). Отже, може виникати ситуація, коли проведена одна з найбільш інформативних слідчих (розшукових) дій, зібрані докази, проте її результати можуть бути визнані недопустимими доказами в силу порушення правил отримання дозволу на проведення такого огляду (п. 1 ч. 2 ст. 87 КПК України) [1].

На практиці є непоодинокі випадки оскарження стороною захисту результатів проведення огляду місця події в житлі чи іншому володіння саме з підстави проведення такої дії із порушенням вимог ч. 2 ст. 237 КПК України. Як завжди, позиція ККС з приводу цього питання є досить строкатою, проте вважаємо за необхідне виділити із масиву рішень ті, які обґрунтовують можливість проведення огляду місця події в житлі чи іншому володінні без узвали слідчого судді.

1. Слідчий чи прокурор мають право у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя, майна чи переслідування злочинця проникнути до житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 234 та ч. 2 ст. 237 КПК України). Провівши огляд такого об'єкта слідчий за погодженням із прокурором чи прокурор мають невідкладно звернутись до слідчого судді за легалізацією своєї дії. Якщо слідчий суддя винесе ухвалу про дозвіл на проведення огляду певного житла чи іншого володіння – результати такого огляду є допустимими доказами, В протилежному ж випадку – підлягають негайному знищенню [2].

2. При оцінці допустимості проведення огляду місця події в житлі чи іншому володінні суд повинен оцінювати можливість в кінцевому результаті втратити нагоду провести такий огляд та своєчасно зафіксувати сліди злочину. Особливо йдеться про випадки повідомлення про тяжкі та особливо тяжкі злочини, коли невідкладність такої дії зумовлено нагальною необхідністю розкрити злочин та запобігти заподіяню шкоди особі, яка повідомила про вчинений злочин [3].

4. Проведення огляду місця події в житлі чи іншому володінні не потребує ухвали слідчого судді у випадку, якщо підставою для такого огляду є повідомлення про смерть особи. Суд зазначає, що в такому випадку проникнення в житло чи інше володіння здійснюється з метою перевірки повідомлення про смерть та з'ясування обставин події, що відбулася. Отже, така дія є невідкладною, здійснюється з метою перевірки інформації про смерть, та не потребує дозволу слідчого судді [4].

5. Суд зазначає, що огляд місця події в житлі чи іншому володінні може відбуватись без ухвали слідчого судді за наявності добровільної згоди володільця житла (причому йдеться не лише про власника житла, але й про особу, яка на законних підставах користується житлом). Проте така згода має бути надана за наявності процесуальних гарантій,

які б захищали здатність особи висловлювати свою справжню думку при наданні такої згоди [5]. Сама лише відсутність заперечень володільця житла не є свідченням добровільної згоди на проведення огляду [6]. Також дозвіл на проведення огляду місця події в житлі чи іншому володінні може надати потерпілий, який діє як правонаступник майнових прав померлого власника житла та потенційний власник такого житла [7].

6. Добровільність дачі згоди на проведення огляду місця події в житлі, що виключає необхідність звернення до слідчого судді, також підтверджується тим, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, сама повідомила про цей факт поліцію, викликала швидку допомогу та повідомила про факт вчинення кримінального правоорушення інших осіб [8].

Отже, огляд місця події – це невідкладна першочергова слідча (розшукова) дія, проведення якої можливе до внесення відомостей до ЄРДР, і в силу її першочерговості та невідкладності її проведення можливе без звернення до слідчого судді. Для того, щоб в подальшому результати проведення такого огляду не було визнано недопустимими доказами, слід дотримуватись вимог щодо його невідкладності, тобто має бути наявним обґрунтований ризик втрати слідів злочину, наявності процесуальних підстав для його проведення (повідомлення про вчинення кримінального правопорушення) та за необхідності отримання добровільної згоди від власника, користувача чи правонаступника житла, якщо ж повідомлення виходить від самої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення – цей факт також розцінюється як надання такої згоди.

Хоча Верховний суд в своїй практиці і розмежовує огляд місця події, що відбувається в житлі та іншому володінні, від огляду та обшуку таких об'єктів, наголошуючи на тому, що перша дія не потребує дозволу слідчого судді в силу специфіки мети її проведення, вимоги щодо її невідкладності та першочерговості, все ж було б доречним закріплення умов допустимості огляду місця події в житлі та іншому володінні безпосередньо в самому КПК України. Законодавець не виправдано не приділив окремої статті для врегулювання ходу проведення такої важливої, першочергової та невідкладної слідчої (розшукової) дії в КПК України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4654-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Постанова Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 159/451/16-к (провадження № 51-1173зпв18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74342648>.

3. Постанова Верховного Суду від 13 березня 2018 року у справі № 541/655/15-к (провадження № 51-1021км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72850659>.

5. Постанова Верховного Суду від 5 вересня 2019 року у справі № 518/203/17 (провадження № 51-6828км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84152931>.

6. Постанова Верховного Суду від 30 жовтня 2018 року у справі № 671/1486/17 (провадження № 51-4273км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77590154>.

7. Постанова Верховного Суду від 12 лютого 2019 року у справі № 569/3708/15-к (провадження № 51-7796км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79878883>.

8. Постанова Верховного Суду від 26 лютого 2019 року у справі № 390/1056/16-к (провадження № 51-3182км18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80623573>.

УДК 342.83

Кісляк Діана Вікторівна,
студентка 5 курсу,

юридичний факультет,

Науковий керівник:

Коваль Алла Анатоліївна,

д-р юрид. наук, завідувач кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ГЕНДЕРНІ КВОТИ: РЕАЛЬНА МОЖЛИВІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ВИБОРЧИХ ПРАВ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК ЧИ ЗВИЧАЙНА ФОРМАЛЬНІСТЬ?

Згідно з Конституцією України рівність прав жінок і чоловіків забезпечується, зокрема, наданням рівних можливостей у громадсько-політичній діяльності. Стаття 25 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» гарантує, що законодавством України забезпечуються рівні виборчі права та можливості жінок і чоловіків [1]. Новим Виборчим кодексом України, який був прийнятий 19 грудня 2019 року та набрав чинності 01 січня 2020 року закріплені положення про так звані гендерні квоти – інструменти для забезпечення збалансованого представництва жіночої та чоловічої ста-

тей. Вони полягають у забезпеченні присутності певної кількості кандидатів обох статей у виборчих списках та списках кандидатів, яких висуває організація партії на всіх видах виборів. В залежності від виборчої системи, яка застосовується в громаді, передбачається використання різних видів квот.

Введення гендерних квот слід вважати позитивною дискримінацією, що надає можливість вирівняти представництво і жінок, і чоловіків у виборних колегіальних органах.

Взагалі намагання України забезпечити представництво жінок у парламенті та в органах місцевого самоврядування були закладені і до прийняття Виборчого кодексу, проте вони були неефективними. У 2013 році Законом України «Про політичні партії в Україні» було визначено, що відсоток осіб однієї статі у виборчому списку кандидатів у народні депутати України та кандидатів у депутати місцевих рад має бути не менше 30 %. Аналогічне положення містилося і в Законі України «Про місцеві вибори». Проте як видно із статистичних даних, переважна більшість політичних партій не дотримувалися пропорційності представництва кандидатів, оскільки законодавством не було передбачено будь-яких санкцій за недотримання вказаних положень закону. А ті партії, що дотримувалися – розміщували жінок у непрохідні частини виборчого списку. Проте, якщо партія, яка пройшла до парламенту, притрималася квоти, то вона як бонус, додатково отримувала 10% до суми річного державного фінансування.

За даними звіту Всесвітнього економічного форуму за 2020 рік, Україна посіла 59 місце в рейтингу гендерної рівності серед 153 країн, а в рейтингу політичних можливостей для жінок – 83 місце. Як ми бачимо, український парламент ще далекий від гендерної збалансованості, проте, якщо проаналізувати співвідношення представників чоловічої та жіночої статі у Верховній Раді України, можна побачити оптимістичну прогресію. Кількість депутаток у парламенті за період незалежності України зріс з 2,5% жінок у першому скликанні (12 із 475 депутатів) до 20,6% у нинішньому скликанні, що є максимальним показником. За результатами місцевих виборів 2020 року жінки становлять 37% серед усіх депутатів місцевих рад різного рівня [2, с. 16–19].

Нині у Виборчому кодексі, якщо говорити про вибори народних депутатів, квота встановлена на рівні 40%. Тобто, при висуванні кандидатів у народні депутати України під час формування загальнодержавного та регіональних виборчих списків кандидатів у депутати політичні партії повинні забезпечити присутність у кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте і так далі) кожного виборчого списку як чоловіків, так і жінок (не менше двох кандидатів кожної ста-

ті). Іншими словами: на кожні 5 осіб в виборчому списку має бути 3 чоловіка та 2 жінки, або навпаки – 3 жінки та 2 чоловіка. Також кодекс містить додаткову вимогу щодо порядку розміщення останніх кандидатів у виборчих списках, які не є кратними п'яти. У цьому випадку, згідно з п. 12 ст. 154 Виборчого кодексу до останніх у списку кандидатів (від 1 до 4) застосовується вимога щодо почергового включення кандидатів різної статі до списку [3].

На місцевих виборах відсоток гендерних квот залежить від виборчої системи, за якою вони проводяться. У громадах, де проживає менше 10 тис. виборців, застосовується система відносної більшості при якій, відповідно до п. 7 ст. 220 Виборчого кодексу місцевим організаціям партій в переліку висунених кандидатів потрібно забезпечити представництво не менше 30 відсотків осіб однієї статі у загальній кількості кандидатів до відповідної ради. У випадках виборів до обласних, районних, а також всіх міських, селищних та сільських рад в територіальних громадах, де проживає 10 і більше тисяч виборців застосовується пропорційна виборча система з відкритими списками, гендерна квота в яких така ж, як і для парламентських виборів – не менше двох кандидатів кожної статі у кожній п'ятірці кожного виборчого списку. При цьому ця вимога стосується як єдиного виборчого списку кандидатів від політичної партії, так і регіональних списків цієї партії. Також застосовуються додаткові вимоги щодо порядку розміщення останніх у списку кандидатів, кількість яких не кратна п'яти, як і для виборів до парламенту [4].

При цьому, в порівнянні з попереднім законодавством, Виборчий кодекс передбачає застосування санкцій за недотримання гендерної квоти. Порушення політичною партією цієї вимоги є однією з підстав для відмови в реєстрації всіх кандидатів, висунутих цією партією.

Але й в новому Виборчому кодексі, як свідчить досвід із проведення місцевих виборів у 2020 році, не досконало прописані норми щодо дотримання гендерної рівності при формуванні списків кандидатів. Це пов'язано з тим, що кодексом регламентується застосування гендерних квот саме на етапі висунування кандидатів, а не їх обрання, про що свідчить назва відповідних статей Виборчого кодексу (154, 219, 220) – «Порядок висунування кандидатів...».

За інформацією Центральної виборчої комісії, на етапі реєстрації у списках політичних партій на місцевих виборах 2020 року, було понад 100 тисяч жінок (45%). Проте після реєстрації списків деякі жінки знялися з виборів, і їх стало 43%. В цій ситуації їх місце займали чоловіки, які йшли наступними в списках [5].

Таким чином, маємо прогалину в Виборчому кодексі: вимагається забезпечення пропорційного представництва жіночої та чоловічої статі на етапі реєстрації виборчих списків, проте не вимагається дотримання встановлених гендерних квот після реєстрації кандидатів. Отже, до наступних виборів необхідно законодавчо захистити гендерну квоту після етапу реєстрації списків партії, зобов'язавши партії проводити заміну кандидатів тієї ж статі у разі їх вибуття.

Варто зазначити, що хоча з юридичної точки зору чоловіки і жінки рівні у своїх правах і можливостях, українське суспільство, як свідчить практика, все ще залишається під впливом певних стереотипів щодо соціальних ролей, які створюють штучні перепони для реалізації жінок у політиці. На нашу думку, встановлення 40%-ї гендерної квоти на етапі висування кандидатів у депутати є вагомим кроком для підвищення участі жінок в управлінні державою. Проте, попри створення законодавчого підґрунтя все-таки багато залежить і від змін ментальності українців.

Вважаємо, що державним органам та інститутам громадянського суспільства необхідно ширше інформувати громадськість про відповідні новели Виборчого кодексу, сутність гендерних квот, порядок формування виборчих списків і важливість участі у виборах. Сподіваємося, що найближчим часом Україна досягне показників розвинених держав у питанні забезпечення рівності політичних прав жінок та чоловіків.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. Дата оновлення: 07.01.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 13.10.2021).

2. Вісник Центральної Виборчої комісії. Електронний ресурс. Березень 2020. С. 29.

3. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 р. № 396-IX. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 13.10.2021).

4. Марценюк Т. Тишко І. Переваги та виклики застосування гендерної квоти під час місцевих виборів 2020 року в Україні. URL: <https://voxukraine.org/perevagy-ta-vyklyky-zastosuvannya-gendernoyi-kvoty-pid-chas-mistsevyh-vyboriv-2020-roku-v-ukrayini/> (дата звернення: 13.10.2021).

5. Мельниченко М. Місцеві вибори-2020: юридичні та логічні колізії. URL: <https://kievvlst.com.ua/mind/mistsevi-vibori-2020-yuridichni-ta-logichni-kolizii?noredirect=true> (дата звернення: 13.10.2021).

Лисенко Ольга Сергіївна,
студентка 5 курсу,
юридичний факультет,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Пандемія COVID-19 загострила низку проблем щодо забезпечення прав людини в Україні та світі. Громадяни почали гостріше сприймати рішення державних органів, які обмежують їхні права. В першу чергу це стосується постанов Кабінету Міністрів України, які запроваджують заборони й обмеження щодо реалізації прав на отримання медичної допомоги, свободу пересування, мирні зібрання, освіту, працю тощо.

Норми цих урядових актів вже являють собою предмет судового контролю з боку Конституційного Суду України. І нехай провадження у частині їх відповідності Конституції України закрили через нечинність приписів на час розгляду, Суд зауважив, що таке сильне втручання в реалізацію прав людини та громадянина можливе лише на підставі тих обмежень, які встановлені законами України.

У той же час зрозуміло, що ситуація з поширенням хвороби й у подальшому вимагатиме оперативного реагування та вирішення. Як орган законодавчої влади, Верховна Рада України має ухвалити рішення, котрі необхідні для забезпечення інфекційної безпеки громадян України та інших осіб, які перебувають на території держави [1].

Карантин у нашій країні було запроваджено 11 березня 2020 Кабінетом Міністрів України у постанові № 211 «Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19». Зокрема, йшлося про заборону проводити масові заходи, за винятком тих, що забезпечують роботу органів державної влади та органів місцевого самоврядування, заборону відвідувати здобувачам заклади освіти й подальшу обробку конфіденційної інформації про особу без її згоди та примусову термометрію.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», карантин – це адміністративні та медико-санітарні заходи, що застосовуються для запобігання поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб. Частина 4 статті 29 цього ж Закону вказує, що він встановлюється на період, необхідний для ліквідації епідемії чи спалаху особливо небезпечної інфекційної хвороби. Впродовж цього часу можуть змінюватися режими роботи підприємств,

установ, організацій, вноситися інші необхідні зміни щодо умов їх виробничої та іншої діяльності [2].

Таким чином, ми бачимо, що Закон регламентує встановлення всіх необхідних заходів для запобігання поширенню інфекції, хто буде їх вживати й коли, зокрема які обмеження у зв'язку з карантинном можуть мати фізичні та юридичні особи.

Стосовно норм Конституції України, стаття 64 Основного Закону регламентує, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень [3].

Відомо, що надзвичайний стан, як зазначається в статті 1 Закону «Про правовий режим надзвичайного стану», – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня. За умови, якщо такі ситуації призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян.

Також надзвичайний стан вводять у тяжких надзвичайних ситуаціях техногенного та природного характеру: через стихійне лихо, катастрофу, особливо великі пожежі, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій, тобто у ситуаціях, що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення [4].

2 квітня до вище згаданої постанови №211 Кабінет Міністрів України постановою № 255 вніс зміни, що обмежили права громадян – особисті, економічні, політичні, соціальні та культурні – ще більше.

Так, обмеження торкнулися права на повагу до приватного життя (ст. 27 Конституції) – кожна особа була зобов'язана носити документи, що посвідчують особисто її, спеціальний статус та підтверджують громадянство.

Було обмежено право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції) – йдеться про примусове поміщення громадян в обсервацію; на свободу пересування (ст. 33 Конституції) – це заборона для певних груп населення перетинати кордон, для всіх – пересуватися групою у складі більше двох осіб, відвідувати дитячі та спортивні майданчики, лісопаркові та прибережні зони, зони відпочинку, парки, сквери, особам до 14 років – перебувати у громадських місцях без супроводу батьків.

Обмеження були спрямовані також на доступ до медичної допомоги (ст. 49 Конституції), тому що проводити планові операції та заходи з госпіталізації тимчасово заборонили; право на освіту (ст. 53 Конституції), адже відвідувати навчальні заклади теж заборонили; свободу

мирних зібрань та свободу віросповідання (ст. 35 Конституції), адже проведення релігійних заходів заборонили.

Під заборону перебувала робота закладів громадського харчування, торговельно-розважальних центрів, інших розважальних, спортивних, культурних закладів. Заборонялося проведення культурних, розважальних, спортивних, соціальних, релігійних, рекламних та інших масових заходів. Мова йде також про зупинку роботи метрополітену та скасування транспортного сполучення [5].

Якщо торкнутися питання рівності конституційних права і свободи громадян та їх рівності перед законом, як зазначено в статті 24 Основного Закону та згадати заборону привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, то варто також згадати нещодавнє повідомлення Міністерства охорони здоров'я, а саме головного санітарного лікаря Ігора Кузіна про те, що вакциновані українці під час карантину матимуть певні привілеї. Подібні привілеї будуть запроваджуватися відповідною постановою Кабінету Міністрів України. Він вважає, що вакциновані українці під час карантину зможуть відвідувати різні заклади. Питання полягає в тому, чи можна віднести вакцинацію до переліку «інших ознак» дискримінації [6].

Не обмежуючись кордонами України, Пандемія COVID-19 також спричинила у світовій юридичній спільноті жваві обговорення щодо порушення прав людини. Зокрема, це стосується питання як вжиті державами карантинні заходи вплинули та можуть вплинути на дотримання прав людини, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Конвенція передбачає можливість держави-учасниці відступити від її зобов'язань за Конвенцією під час надзвичайних ситуацій (ст. 15). Так, будь-яка держава-учасниця під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [7].

Тобто стандарт, якого необхідно дотримуватися, полягає в тому, що випадки обмежень повинні бути необхідними в демократичному суспільстві і, таким чином, пропорційними переслідуваній законній меті. Безсумнівно, державам будуть залишатися певні межі розсуду. Проте лише в одній справі, в якій було розглянуто застосування карантину – Куїмов проти Росії, № 32147/04, Суд наголосив, що обмеження повинне бути «тимчасовим заходом, який необхідно припинити відра-

зу після того, як це дозволять обставини», а також на тому, що «суворі та постійні обмеження ... які діють протягом тривалого часу, ймовірно, будуть непропорційними законним цілям, що переслідуються» (пункт 96). Це вказує на те, що підхід до оцінювання припустимості обмежень буде переважно однаковим незалежно від права або свободи [8].

Продовжуючи питання вакцинації, у справі Соломахін проти України заявник стверджував, що він був підданий примусовій вакцинації без його згоди. ЄСПЛ, підтвердивши наведену вище позицію, вказав, що «Примусова вакцинація – як примусове медичне втручання – становить втручання у право на повагу до приватного життя, що включає фізичну та психологічну недоторканість, як це гарантовано частиною першою статті 8 Конвенції». Однак, оскільки заявник не пояснив, що завадило йому відмовитися від вакцинації, у цій справі ЄСПЛ не визнав порушення статті 8 [9].

Неможливо не зазначити, що впродовж першого етапу вакцинації від Covid-19 в Україні до Міністерства охорони здоров'я надійшло 689 повідомлень про побічні реакції. Відсоток виникнення НППП після майже 200 тисяч введених доз Covishield склав 0,35 %, як вказувалося в повідомленні.

Додатково зазначалося, що 92, 8 % випадків – це несерйозні побічні реакції (розлади у місці введення (65,73 %); розлади з боку опорно-рухового апарату (12,98 %); неврологічні розлади (11,96 %)) [10].

Підсумовуючи, варто зауважити, що права та свободи людини і громадянина ґрунтуються на ідеї, що люди в будь-якому випадку мають право та можливість обрати для себе певний спосіб життя. Однак за умов, що можливість такого вибору може призвести до негативних наслідків для інших людей, спричинити погіршення їхнього здоров'я, або стати загрозою для життя, публічна влада має право обмежити варіації поведінки людини, які за звичайних умов вважаються правомірними. Адже необхідність рятувати життя людей та відновлювати їхнє здоров'я являє собою зміст публічного інтересу в умовах пандемії.

Більше того, в Україні мають відбутися публічні дискусії про необхідність вакцинації, яку експерти, в тому числі й представники держави, розглядають як панацею від хвороби, а в той час українці й досі не мають єдиної думки щодо її доцільності. Основою для досягнення компромісу в суспільстві, без якого впровадження жодних зобов'язань і обмежень не матиме бажаних результатів, має стати обізнаність людей у питаннях якості вакцини та наслідків щеплення для здоров'я.

Список використаних джерел

1. Бойко І., Мірошник О. Що важливіше в умовах пандемії : права людини чи публічний інтерес. UPLAN. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/shcho-vazhlyvishe-v-umovakh-pandemii-prava-liudyny-chy-publichnyi-interes>.
2. Про захст населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.2000 р. №1645-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. №29. Ст. 228.
3. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
4. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. №1550-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. №23. Ст. 176.
5. Остапенко О. Обмеження прав під час карантину : що «каже» законодавство. UPLAN. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/obmezhennia-prav-pid-chas-karantynu-shcho-kazhe-zakonodavstvo>.
6. Гудкова С. Лише вакцина може врятувати від госпіталізації або смерті. Апостроф. 2021. URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/zdorovie/2021-07-25/tolko-vaktsina-mojet-spasti-ot-gospitalizatsii-ili-smerti---glavnyiy-sanvrach-igor-kuzin/40878>.
7. Баконіна О. ЄСПЛ та захист прав людини: практика в умовах пандемії. ЮРЛІГА. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/197343_spl-ta-zakhist-prav-liudini-praktika-v-umovakh-pandem.
8. Джереми МакБрайд. COVID-19 і Конвенція / у перекл. Дроздова О., Дроздової О. Закон і Бізнес. 2020. №13 (1467). URL: https://zib.com.ua/ua/142070-covid-19_i_konvenciya_u_yakiy_miri_borotba_z_koronavirusnoyu.html.
9. Водяніков О. Вакцинація, ЄСПЛ і Конституція: нотатки на полях одного судового рішення. LB.ua. Дорослий погляд на світ. 2021. URL: https://lb.ua/blog/oleksandr_vodennikov/481138_vaktsinatsiya_iespl_i_konstitutsiya.html.
10. Управління фармаконагляду Державного експертного центру МОЗ України оприлюднює аналіз несприятливих подій після імунізації проти Covid-19 у період з 24.02.21 по 28.03.21. Державний експертний центр МОЗ України. URL: <https://www.dec.gov.ua/materials/upravlinnya-farmakonaglyadu-derzhavnogo-ekspertnogo-czentru-moz-ukrayiny-oprylyudnyuye-analiz-nespryvatlyvyh-podij-pislya-imunizacziyi-proty-covid-19-u-period-z-24-02-21-po-28-03-21-2/#>.

УДК 342.7

Самойленко Марія Сергіївна,
студентка 2 курсу,
юридичний факультет,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

«ПРЕЗУМПЦІЯ ЗГОДИ» ЧИ «НЕЗГОДИ» НА ТРАНСПЛАНТАЦІЮ ОРГАНІВ: ОПТИМАЛЬНИЙ ШЛЯХ ДЛЯ УКРАЇНИ

Життя і здоров'я людини визнаються найвищою соціальною цінністю. Постійний розвиток медицини і пошук нових шляхів і методів лі-

кування сприяє розробці ефективних засобів, серед яких можна виділити і трансплантацію органів.

Сьогодні посмертна трансплантація органів і тканин є одним з найвагоміших досягнень медицини, за допомогою якого щороку рятують тисячі життів. Це високоефективний спосіб лікування безнадійних хворих, котрі до недавнього часу не мали шансів на продовження життя. Посмертна трансплантація органів та тканин активно використовується в таких розвинених країнах світу, як Бельгія, Велика Британія, Іспанія, Італія, Німеччина, США.

В Україні право на трансплантацію законодавчо закріплено в таких нормативно-правових актах: Конституція України, Цивільний кодекс України, закони України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про поховання та похоронну справу», наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про встановлення діагностичних критеріїв смерті мозку та процедури констатації моменту смерті людини» тощо.

Проте, не дивлячись на начебто формальне закріплення підстав і порядку трансплантації органів, дискусійним на сьогоднішній день залишається питання «презумпції незгоди» чи «згоди» на посмертну трансплантацію органів [1, с. 5].

Слід зазначити, що після розпаду СРСР в Україні законодавчо була введена в дію юридична модель «презумпції незгоди», після чого трансплантологія на довгі роки фактично припинила своє існування [2, с. 93]. Презумпція незгоди («opting in» – витребувана, інформована згода), означає, що трансплантація проводиться, якщо до своєї смерті померлий явно заявляв про свою згоду на вилучення органу (органів) або члени його сім'ї чітко виражають згоду на такі дії в тому випадку, коли померлий не залишив подібної заяви. У таких випадках відсутність згоди розглядається як відмова від трансплантації. Цей шлях вилучення органів зобов'язує медиків звертатися до родичів померлого з пропозицією про вилучення органів, тканин для трансплантації, унеможливує надання медикам права розпоряджатися тілом померлого без його дозволу [1, с. 5].

Перевагою закріплення в національному законодавстві презумпції незгоди є те, що особі гарантується її виключне право розпоряджатись власними органами, забезпечується закріплення конституційного пріоритету прав особи над потребами й інтересами суспільства, забезпечується право на фізичну недоторканність особи як за життя, так і посмертно, значно знижується потенційна загроза криміналізації цієї галузі медицини. Однак, суттєвий недолік такої моделі, який і загальмував розвиток трансплантології в нашій державі на багато років, полягає в

тому, що виникає катастрофічний дефіцит органів [3, с. 68]. Адже у зв'язку з негативною громадською думкою населення України щодо правових питань, пов'язаних із трансплантацією, надзвичайно рідкими є випадки, коли особа за життя надає згоду на пересадку своїх органів. Значно частіше для вилучення біологічного матеріалу в померлих трансплантологам доводиться отримувати згоду їхніх родичів.

На жаль, дуже часто ця умова стає нереальною для виконання. У трансплантології питання згоди чи незгоди родичів на взяття органів має вирішуватись протягом короткого проміжку часу, доки органи ще придатні для проведення операції. Однак родичі померлого перебувають у стресовому стані та зазвичай не бажають обговорювати подібні питання [3, с. 68].

Згідно із «презумпцією згоди», вилучення і використання органів від померлого здійснюється у випадку, якщо він за життя не висловлював заперечень проти цього або, якщо заперечення не висловлюють його родичі чи законні представники. Ці умови приймаються як підстава для того, щоб вважати людину та її родичів згодними на донорство органів. Проте у випадку, якщо установу охорони здоров'я на момент вилучення повідомлено про те, що за життя певна особа, її родичі, або законний представник заявили про свою незгоду на вилучення його органів та (або) тканин після смерті, то вилучення не проводиться [1, с. 5].

Прихильники «презумпції згоди» вважають, що аргумент «моє тіло – моє», є тільки частиною нашого розуміння проблеми власності на тіло. Цей висновок співпадає і з міжнародно-правовими актами, зокрема Резолюцією про приведення у відповідність законодавства держав-учасників з питань взяття, пересадки і трансплантації матеріалів організму людини від 11 травня 1978 року. Відповідно до цього документу генетична інформація будь-якої людини не повинна належати тільки їй, а повинна розцінюватися як власність інших людей [4, с. 178].

Перевагою «презумпції згоди» є, перш за все, ефективність для розвитку трансплантації, яка веде до збільшення кількості донорського матеріалу, а отже, і до швидкого лікування хворих [2, с. 93]. У зв'язку з цим деякі науковці говорять про необхідність закріплення на законодавчому рівні «презумпції згоди», яка допоможе вирішити проблему нестачі органів і тканин для трансплантації.

Однак, у юридичній літературі немає єдності поглядів з приводу правової обґрунтованості цієї презумпції: її прихильники посилаються на пріоритет інтересів живої людини над померлою, а противники презумпції вказують на її невідповідність із перевагами вибору, висловлення волі. Тобто, з одного боку, презумпція незгоди закріплює право

людини самостійно на власний розсуд розпоряджатися своїми органами, а з іншого – презумпція згоди більш вигідна суспільству загалом, оскільки вирішить проблему з дефіцитом донорських органів. На основі цього виникає моральна дилема, що ж важливіше – потенційне одужання важкохворого пацієнта чи повага до пам'яті померлої особи та її живих родичів [5, с. 45].

Зважаючи на тему нашого дослідження, слід зауважити, що на сьогоднішній день «презумпція згоди» та «презумпція незгоди» діють приблизно в однаковій кількості країн.

Важливо зазначити, що на 2020 рік в Іспанії кількість трупних донорів на 1 млн. населення склала 37.40, Білорусі – 21.30, Швеції – 17.92 (країни, де діє «презумпція згоди»).

В США цей показник становив 38.03, У Великій Британії – 18.68, Німеччині – 11 (країни, де діє «презумпція незгоди») [6].

Аналізуючи наведені показники, можна дійти висновку, що вирішення проблеми дефіциту донорського матеріалу далеко не обмежується одним лише вибором юридичної моделі по його вилученню. Очевидно, що показники донорства не знаходяться у прямій залежності від одного з варіантів існуючих «презумпцій», тому вирішення даної проблеми вимагає комплексного підходу, що враховує релігійні та етичні погляди, що склалися в суспільстві, і спрямований на популяризацію ідей прижиттєвого і посмертного донорства органів і тканин для трансплантації. Зокрема в хід мають іти інформування про користь донорства та запровадження системи заохочень.

Проблема законодавства набагато глибше, ніж існуюча презумпція [7, с. 308]. Тому позиціонування «презумпції згоди» як виняткової міри і панацеї від проблем трансплантології, на наш погляд, є помилковим.

Тож першою причиною залишити існуючу в Україні «презумпцію незгоди» є те, що прямої залежності між показниками кількості проведених операцій та законодавчо закріпленою презумпцією немає.

По-друге, незважаючи на всі переваги «презумпції згоди», для України ця модель в чистому вигляді поки що існувати не може. Вона може призвести до зловживань лікарями своїм становищем з меркантильних інтересів, наживи на анатомічних матеріалах померлої особи. Цю проблему в правовому полі дуже складно вирішити, оскільки тут головним є людський фактор, незмінний морально-психологічний аспект кожної людини [4, с. 179].

Крім того, деякі дослідники стверджують, що презумпція згоди порушує права людини, зокрема донора, який за життя зобов'язаний належно вирішити питання про можливість використання його органів і

тканин для пересадки після його смерті. З огляду на важливість отримання згоди з етичної позиції така система повинна забезпечити повну інформованість людей щодо існуючої політики й надання їм безперешкодної можливості відмовитись [3, с. 68].

По-третє, для більшості суспільства питання анатомічної цілісності тіла померлої особи співзвучне із загальними морально-етичними цінностями, тобто донорство як таке є вибором кожної свідомої особи.

По-четверте, велике значення в цьому плані має корумпований та криміногенний характер сучасних суспільних процесів у державі [4, с. 179].

По-п'яте, враховуючи низьку поінформованість громадян, можна припустити, що введення «презумпції згоди» призведе до ще більшого дефіциту донорських органів.

Тож бачимо, що «презумпція незгоди» є виправданою як з урахуванням норм Конституції, так і права особи на належне ставлення до її тіла після смерті. Заміна ж її на «презумпцію згоди» в умовах сучасної моральної кризи в українському суспільстві та процвітанні «чорної трансплантології» не сприятимуть підвищенню довіри до національної трансплантології, а лише погіршуватимуть у ній криміногенну ситуацію, учасники якої з цією метою активізують і пропаганду необхідності проведення евтаназії. Саме тому духовній та громадській ментальності нашого суспільства більше відповідало б, з одного боку, збереження «презумпції незгоди», а, з іншого – запровадження відповідної процедури та умов отримання такої добровільної згоди і механізму державного й приватного контролю за належною її реалізацією.

Отже, запровадження у правову систему «презумпції згоди» на даний момент є недоцільним та таким, що надасть можливість створити легальний ринок купівлі-продажу анатомічних матеріалів людини. Реформувати цю галузь можна шляхом перегляду наявних заборон та вдосконаленням захисту інтересів потенційного донора. Зрештою трансплантологія – це дуже делікатна сфера, кожен аспект функціонування якої спричиняє дискусії і кожне рішення пов'язане з важким моральним вибором.

Список використаних джерел

1. Тіхонова М. А., Кривородько М. А. Сучасні проблеми реалізації в Україні права на трансплантацію від померлого донора. *Теорія і практика правознавства*. 2020. Вип. 1 (17). С. 1–15.
2. Брюховецька М. С. Посмертне донорство органів: презумпція погодження або непогодження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія Право*. 2016. Випуск 36. Том 1. С. 91–94.

3. Міщук І. В. Проблеми розвитку трансплантології органів і тканин людини та законодавчі шляхи їх подолання. *Право і суспільство: Цивілістика*. 2015. № 6–2. С. 65–70.

4. Ілюшик О. М., Баран М. В. Трансплантація органів від умерлої особи: проблеми правового регулювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: серія Юридична*. 2018. № 2. С. 174–184.

9. Воеводін Б. М., Машталер О. І. Дискусійні аспекти надання згоди на донорство органів і тканин для трансплантації та шляхи їх вирішення. *Право і суспільство: Цивілістика, господарське право*. 2015. № 5 частина 2. С. 42–47.

10. International registry in organ donation and transplantation. URL: <https://www.irodat.org/> (Last accessed: 14.10.2021).

11. Жерж Л. А., Мирончук К. В., Харковець Ю. М. Правовий аналіз «презумпції згоди» та «презумпції незгоди» при незаконній трансплантації органів або тканин людини. *Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. № 6. С. 307–310.

УДК 343.9

Шоголев Дмитро Миколайович,

студент 6 курсу,

юридичний факультет,

Науковий керівник:

Блага Алла Борисівна,

д-р юрид. наук, доцент, завідувач кафедри цивільного

та кримінального права і процесу,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ЧИ Є ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ ВИНЕСЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ?

Прийнятий Верховною Радою України у грудні 2017 року Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон) став новим етапом боротьби з насильством в українських родинах. Першою ініціативою врегулювати проблему домашнього насильства був Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» 2001 року, який недостатньо регламентував протидію цього негативного явища в суспільстві та неефективно захищав постраждалих осіб. У порівнянні з попереднім, новий Закон, що набрав чинності 07.01.2018 року, покликаний усунути неузгодженості та прогалини законодавства в цій сфері з використанням нових інструментів та європейських стандартів.

Серед інших, однією з новацій Закону, для забезпечення ефективної протидії насильства в сім'ї, стала можливість застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству. Так, розділ 5 Закону встановлює та регламентує порядок застосування чотирьох спеціальних заходів до кривдника, серед яких зокрема терміновий заборонний припис та обмежувальний припис, на аналізі та оцінці яких хотілося б зупинитися.

Обидва ці заходи реально спрямовані на припинення домашнього насильства, запобігання та спонукання кривдника відмовитися від насильства.

Найдієвішими та найбільш результативними заходами щодо припинення домашнього насильства, що передбачаються Законом, серед заходів термінового заборонного припису стосовно кривдника є зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи та заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи, а серед заходів обмежувального припису – заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою.

Але чи дійсно такі заходи можна назвати законними та такими, що не порушують гарантовані чинним законодавством права людини?

Статтею 25 Закону визначено, що терміновий заборонний припис виноситься кривднику на строк до 10 діб уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення, за заявою постраждалої особи, а також за власною ініціативою працівника Національної поліції за результатами оцінки ризиків [1].

Порядок видачі термінового заборонного припису встановлюється Наказом МВС України, від 01.08.2018 № 654 «Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника», який закріплює форму для оцінки ризиків, за результатами якої поліцейський приймає рішення про застосування даного заходу.

Крім цього, норми Закону надають право працівникам Національної поліції застосовувати до кривдника поліцейські заходи примусу для виселення, у випадку якщо кривдник добровільно відмовляється виконувати тимчасовий припис залишити своє житло. Такі заходи застосовуються незалежно від майнових прав кривдників на житлове приміщення, оскільки Закон надає пріоритет безпеці постраждалої особи [2, с. 25].

Законом надане право кривднику оскаржити до суду в загальному порядку рішення органу Національної поліції про застосування термінового заборонного припису, проте враховуючи тривалість розгляд заяви в суді в загальному порядку та максимальну тривалість термінового заборонного припису (до 10 діб) такий спосіб захисту не є дієвим та втрачає свою актуальність із закінченням строку дії припису. Тому, на нашу думку, на законодавчому рівні доцільно встановити скорочені строки оскарження відповідного рішення.

Видача **обмежувального припису** здійснюється шляхом ухвалення рішення суду у порядку окремого провадження за заявою постраждалої особи або її представника, законного представника. Обмежувальний припис видається на строк від одного до шести місяців з можливістю продовжити на строк не більше шести місяців. Під час вирішення питання про наявність підстав для видачі обмежувального припису суди мають встановлювати, яким формам домашнього насильства піддавався заявник, та оцінювати ризики продовження у майбутньому домашнього насильства у будь-якому його прояві.

Отже, заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи (терміновий заборонний припис), зобов'язання залишити місце проживання або перебування постраждалої особи (обмежувальний припис) безпосередньо пов'язані із примушенням кривдника до залишення житла постраждалої особи, а в більшості випадків це і житло кривдника, що викликає питання відповідності та не суперечності цього положення чинному законодавству України, зокрема Конституції України. Ще складніше виглядає ситуація, коли кривдник є не просто користувачем житла, а і його власником.

Стаття 41 Основного закону гарантує, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Відповідно до статті 47 Конституції ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду [3]. При цьому, відповідно до Конституції України, а також норм міжнародного права, право власності, зокрема й право кривдника на житло, не є абсолютним. Це означає, що за певних умов держава має право обмежувати дане право. До таких умов зазвичай відносять законність, суспільну необхідність та пропорційність втручання. Втручання держави в право власності та/або право на житло кривдника є законним, оскільки здійснюється на підставах передбачених Законом. Втручання є пропорційним, тому що вказані права не порушуються, а тимчасово обмежуються у зв'язку з тим, що він порушив чи ймовірно може порушити право на життя чи здоров'я постраждалої особи (суспільна необхідність для захисту життя та здоров'я постраждалої особи) [4, с. 164].

Слід звернути увагу, що законодавство умовою для винесення припису із зобов'язанням покинути місце спільного проживання (перебування) постраждалої особи не передбачає наявність у кривдника іншого місця проживання. Проте залишається без відповіді питання місця перебування кривдника, якому заборонено перебувати у спільному із сім'єю житлі, як за терміновим заборонним приписом, так і за обмежувальним приписом. Поліцейські на строк до 10 діб або суд на строк до шести місяців (або до одного року, якщо строк було продовжено) в прямому сенсі виселяють людину на вулицю, без гарантій надання їй місця перебування, у випадку, якщо людині нікуди піти (до родичів, друзів, знайомих тощо) та немає коштів для тимчасової оренди житла на строк дії спеціальних заходів.

Саме через це як поліція, так і суди все ще бояться виносити спеціальні заходи, бо в разі відсутності у кривдника іншого місця проживання його життя та здоров'я може піддатися небезпеці, що може викликати питання щодо обгрунтованості застосування спеціальних заходів. Хоча пунктом 3 статті 25 Закону гарантується надання пріоритету безпеці постраждалої особи під час вирішення питання про винесення термінового заборонного припису [5]. Так, протягом 2020 р. до поліції надійшло 208 784 заяв, повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством. Під час реагування на ці факти поліцейськими було винесено 41 963 термінових заборонних приписи (або у 20 % від отриманих заяв), які, як правило, передбачали заборону в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою, і лише поодинокі термінові заборонні приписи – зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи та/або заборону на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи.

Для вирішення цієї ситуації, на нашу думку, по-перше, слід розробити та впровадити єдині стандарти підготовки фахівців, які є представниками суб'єктів, уповноважених на здійснення діяльності у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Це сприятиме однаково їх розумінню сутності проблеми домашнього насильства, належній підготовці щодо якісної оцінки наявних ризиків домашнього насильства та уникненню розбіжностей у тлумаченні законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

По-друге, було б добре створити оплатні центри для тимчасового розміщення кривдників, яким немає куди піти, у разі винесення обмежувальних приписів. Що також буде сприяти можливості контролю за їхньою поведінкою.

Можна стверджувати, що є всі підстави говорити про наявність прогресу в питаннях запобігання та протидії домашньому насильству,

з прийняттям нового Закону, який запровадив нові механізми боротьби з цим негативним явищем. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству є ефективним та законним способом захисту постраждалих осіб, не порушують конституційних прав кривдників та спрямовані на виправлення їх протиправної поведінки. Водночас слід відзначити наявність прогалин в законодавстві та недоліки правозастосувального характеру, які полягають у недостатньому застосуванні передбачених чинним законодавством термінового заборонного та обмежувального приписів, які мають бути усунені найближчим часом.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VII. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 13.10.2021 р.)
2. Костюк В. Л., Федоровська Н. В., Пашковська М. В. Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції: метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 42 с.
3. Конституція України: офіц. текст. Київ : КМ, 2021. 96 с.
4. Ковальова О. В., Дубенко О. М. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству: сучасні виклики та напрями їх вирішення. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 4/2020. С. 163–167. URL: http://lsej.org.ua/4_2020/40.pdf.
5. Карпеченкова Г. Обмежувальний припис – чому в Україні не користуються дієвим механізмом захисту? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3236665-obmezuvalnij-pripis-comu-v-ukraini-ne-koristuutsa-dievim-mehanizmom-zahistu.html> (дата звернення: 13.10.2021 р.).

Секція: Проблеми теорії та практики приватного права в Україні

УДК [94:355](477)«1593/1638»

Костенко Катерина Вікторівна,
студентка 6 курсу,

спеціальності 081 «Право»,

Науковий керівник:

Лісна Іванна Стефанівна,

канд. юрид. наук, доцент,

завідувач кафедри історії та теорії держави і права,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ, ЛОКАЛІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ БАЗАВЛУЦЬКОЇ СІЧІ (1593-1638 рр.)

Час заснування Січі на острові Базавлук датують восени 1593 р. коли козацька залога на Томаківці не витримала натиску кримських татар і була зруйнована. Відновлення Січі не зайняло багато часу, адже козаки вже вправно і швидко вміли вибудовувати нові укріплені городки, остроги і фортеці за дніпровими порогами. Великий Луг був добре освоєний козаками, і тому обрання нового місця для облаштування Січі не випадково було обрано Базавлуцький острів. Локалізацію острова чітко визначив посол німецького імператора Рудольфа II в Україні (1594 р.) Еріх Лясота, який приїхав на Запоріжжя з метою агітації козаків виступити на боці Австрії проти Туреччини. Лясота зазначив, що острів лежав у «Чортомлицькому Дніприщі, приблизно 2 милі. В то час на ньому був козацький табір» [1, с. 103].

Вибір місця для нової Січі зумовлювався насамперед його важкою доступністю для татар і турків. Не в змозі була швидко пересуватися по болотистій місцевості кіннота кримчаків. До того ж, як писав Боплан, «Тут загинуло багато турецьких галер, що переслідували козаків, коли ті поверталися з Чорного моря. Запливши у ці лабіринти, вони (галери) не могли знайти дороги назад, а козаки, обстрілюючи їх зі своїх човнів, захованих за очеретами, завдавали їм жару. Відтоді галери не піднімаються вище, аніж на 4–5 льє. Розповідають, що у Військовій Скарбниці в цих протоках козаки заховали багато гармат, і жоден не може дізнатися, де саме. Бо, окрім того, поляки ніколи не бува-

ють у цих місцях, козаки зберігають це у таємниці і не видають її» [2, с. 44].

Еріх Лясота залишив нащадкам цінні матеріали не лише про локалізацію Січі, а й її військово-політичну організацію – кіш. Щоденник німецького посла став фактично першою документальною розповіддю про життя січового братства. Перебування у повних небезпеки умовах степу змушувало козаків, незважаючи на характер і відмінність в походженні, приходилось об'єднуватися у згуртоване товариство. Запорожці прониклись духом взаємовиручки та взаємодопомоги й підкорялися кошовим звичаям і традиціям, без яких немислимим було б їхнє існування. Січ давала козакам широкий простір для подвигів і слави, матеріального забезпечення, але водночас від них вимагалось суворого дотримання основ кошової організації.

Вищим органом влади на Запорозькій Січі була рада, право участі в якій мали всі без винятку козаки. Для переобрання січової старшини щороку 1 січня збиралися загальні козацькі ради. Незалежно від часу, за потребою, скликалися неординарні ради для розгляду термінових і невідкладних питань, але обов'язково з присутністю кошового отамана. У час прибуття імператорського посла запорозький ватажок Богдан Микошинський перебував у морському поході, тому довелося зачекати більше тижня. Лише 20 червня Еріха Лясоту і його помічників – Станіслава Хлопицького та Якуба Генкеля – запросили до кола на раду викласти суть місії. Посол звернув увагу на порядок голосування запорожців. Після оголошення пропозиції козаки «розділилися на два кола, як завжди, коли обговорювали щось важливе. В одному була старшина, у другому – прості люди, яких називають черню. Обговоривши все між собою, чернь ухвалила своєю звичайною «acclamation» податися на службу до його цісарської величності, на знак чого кидала вгору шапки, після чого побігла до другого, старшинського кола і пригрозила, що коли хтось буде проти, вони його втоплять у воді. Але старшина відразу погодилася» По залагодженні домовленості гриміли литаври і гарматні постріли [1, с. 104].

Кошовому отаману належала виконавча влада на Січі. Про значення цієї посади в козацькому товаристві та характер виборів кошового отамана яскраво свідчать спостереження Боплана: «Коли зберуться усі старі полковники і старі козаки, що користуються серед них пошаною, кожен з них віддає свій голос за того, кого вважає за найздібнішого, і той визначається більшістю голосів. Якщо обраний не хоче приймати посаду, відмовляється невмінням, малими заслугами, браком досвіду чи похилим віком, це йому не допомагає... Якщо обраний козак приймає на себе обов'язки старшого, то дякує зібранню за виявлену честь,

хоча [додає, що] недостойний і для такої посади нездатний, далі ж, однак, урочисто запевняє, що докладе зусиль і старання, аби гідно послужити всім взагалі, так і кожному зокрема, і що завжди готовий покласти своє життя за своїх братів (так вони називають між собою один одного). На ці його слова кожен плеще в долоні, вигукуючи: «Слава! Слава!» і т. д. Потім усі один за одним відповідно до свого рангу йдуть вклонятися йому» Вибори кошового отамана знаменували кульмінаційний момент ради, оскільки від даної кандидатури значною мірою залежало життя на Січі протягом цілого року. Інші старшини – суддя, осавул, обозний та писар – не відігравали такої визначної ролі, як кошовий. Влада останнього поширювалася не лише на січове військо, а й на всю територію Запорозжя.

Особливе місце відводилося курінному отаману – безпосередньому начальникові куреня, своєрідного козацького земляцтва. Назви куренів, як правило, походили від місцевості, де раніше проживали козаки на волостях. Кількість куренів не була стабільною. Михайло Слабченко нараховував їх на Базавлуці сім: Пашківський, Титарівський, Дерев'янківський, Поповичівський, Іванівський, Канівський, Дядьківський [3, с. 328].

У майбутньому спостерігалася тенденція до зростання їхньої кількості. Це відбувалося з поповненням Січі вихідцями із різних регіонів Наддніпрянщини та Лівобережжя. У кожному курені проживало від кількох десятків до сотні й більше козаків. Від чисельності мешканців залежали й розміри запорозького житла – куреня, зробленого з верболозу, обмазаного глиною і вкритого очеретом. За свідченням Еріха Лясоти, покрівлею слугували кінські шкури. Очевидно, на той час козаки ще не встигли завершити зведення житлових приміщень, тимчасово залишивши літній варіант. Курені розташовувалися навколо січового майдану, де відбувалися козацькі ради. Ближче до майдану містився будиночок кошового отамана та пушкарня.

Січ на Базавлуці стала справжньою військовою базою, звідси організовувалися морські та сухопутні козацькі експедиції. Запорозька флотилія складалася з кількох десятків човнів, або ж чайок, основні параметри яких зафіксував Боплан: «близько 60 стіп завдовжки, 10–12 стіп завширшки і 12 завглибшки. Таке судно не має кіля; його основа – це човен з верби або липи довжиною до 45 стіп. Збоку він обшивається і вивершується дошками від 10 до 12 стіп завдовжки і однієї стопи завширшки, які прибиті дерев'яними цвяхами... Будуються вони, як звикли і наші теслі, з перегородками і поперечними лавами, а потім просмолюються. З кожного боку від 10 до 15 весел, і швидкість більша, ніж у турецьких веслових галер. Є також і щогла, на якій вони

напинають вітрило, використовують його лише в тиху погоду, а при сильному вітрі воліють веслувати» Гармати козаки здобували в боях, а зберігали їх до потреби як дорогоцінний скарб у дніпровських плавнях. Велике значення у справі консолідації козацтва мала боротьба проти турецько-татарської агресії.

Із Базавлуцької Січі козаки майже щороку здійснювали військові походи до Очакова, Акермана, Кілії, Ізмаїлу, Гезлева, Кафи й інших турецьких замків на Північному Причорномор'ї. Козацькі чайки досягали й берегів Анатолійського півострова, зокрема, фортець Синопа і Трапезунда. Запорожці навіть робили спроби «обкурити мушкетним димом самий Царгород». Особливої інтенсивності морські походи набрали на початку XVII ст., коли на чолі Війська Запорозького стояв гетьман Петро Конашевич Сагайдачний [4, с. 129].

Часто практикували козаки й піші експедиції в степ та сусідні країни. При цьому запорожці застосовували своєрідну тактику бою, яка давала перевагу на рівнинній місцевості. Польський військовий комісар Якуб Собеський відзначив, що козаки везли на возах гармати, а «кожний, окрім рушниці і припасу, мусить мати ще сокиру, косу, заступ, шнури і все інше потрібне для того, щоб сипати вали або позв'язувати вози, коли доводиться йти цілим військом оружною рукою. Вони називають таке розташування возів табором, спереду і ззаду ставлять гармати, самі з рушницями прикривають боки, а коли велика небезпека наспіє, ховаються за вози і звідти бороняться немов з-за укріплення. Коли ж і цього замало, то зараз наповнюють вози землею і роблять з них міцніший вал. Такий спосіб козацької війни» Оборона табором давала запорожцям можливість стримувати більші сили противника протягом тривалого часу [5, с. 87].

До сьогодні збереглася велика кількість листів турецьких султанів, кримських ханів та інших високопоставлених осіб, в яких вони скаржилися польському уряду на українських козаків, намагалися використати походи останніх як підставу для втручання у внутрішні справи Речі Посполитої. У відповідь влада заявляла, що не може покарати запорожців, оскільки вони їй не підпорядковані.

Таким чином, Базавлуцька Січ, поставши на одному з дніпрових островів Запорожжя, протягом більш як чотирьох десятиліть служила центром свободолюбивої козацької громади. Запорозька твердиня була надійним форпостом боротьби проти турецько-татарської агресії. Разом з тим на Січі формувалися і згуртовувалися опозиційні сили щодо колоніального режиму в Україні.

Список використаних джерел

1. Еріх Лясота зі Стеблева. Щоденник. переклад Галини та Івана Сварників. 1984. Жовтень. № 10. С. 97–110.
2. Гійом Левассер де Боплан. Опис України. Київ : Наукова думка, 1990. С. 253.
3. Слабченко М. Соціально-правова організація Січі Запорозької // *Праці комісії по вивченню історії західноруського та українського права*. Київ, 1927. Вип. 3. С. 320–351.
4. Мыцык Ю. А. Новые данные о черноморских походах запорожского казачества против Османской империи и Крымского ханства в конце – первой половине XVII века // *Международные отношения в бассейне Черного моря в древности и средние века*. Ростов-на-Дону : Р/Д пединститута, 1986. С. 126–137.
5. Pamiętnik wojny Chocińskieј. Petersburg, 1854. s. 208.

УДК 349.2:334.71(477)

Оганесян Тамара Агасіївна,

студентка 651 групи,

Науковий керівник:

Валецька Оксана Валеріївна,

канд. юрид. наук, доцент,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДИСТАНЦІЙНА» ТА «НАДОМНА» РОБОТА В КОДЕКСІ ЗАКОНІВ ПРО ПРАЦЮ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Із запровадженням режиму карантину надзвичайної актуальності набуло питання щодо роботи вдома. Регулювання дистанційної роботи з'явилося відносно нещодавно – з кінця березня 2020 року, проте лише 25.02.2021 року Президент України підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення правового регулювання дистанційної роботи» від 04.02.2021 № 1213-ІХ, яким до законодавства було внесено важливі зміни щодо регулювання надомної та дистанційної роботи [1].

Варто звернути увагу, що нововведення передбачають дві самостійні форми роботи: дистанційну та надомну. Такі форми запроваджують додаткові можливості для зайнятості, сприяють оптимізації процесу праці та належному поєднанню працівниками сімейних та трудових обов'язків.

У період карантину та впровадження жорстких обмежувальних заходів, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) (обмеження руху громадського транспорту, міжміського сполучення, пересування містом та комунікацій), коли працівники не можуть доїхати до місця роботи, а роботодавці у свою чергу – забезпечити достатній рівень захисту працівників, впровадження вказаних режимів є особливо актуальним.

Відтак, статтею 60-1 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП) закріплено нове поняття для трудового законодавства України, а саме термін «надомна робота». Згідно з наведеною вище статтею «надомною роботою» є форма організації праці, за якої робота виконується працівником за місцем його проживання або в інших визначених ним приміщеннях, що характеризуються наявністю закріпленої зони, технічних засобів (основних виробничих і невиробничих фондів, інструменту, приладів, інвентарю) або їх сукупності, необхідних для виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт або функцій, передбачених установчими документами, але поза виробничими чи робочими приміщеннями власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу [2].

Головною особливістю надомної роботи є прив'язка до адреси працівника, де він у подальшому виконуватиме свою роботу, і яку обов'язково необхідно вказати в договорі.

Працівник у разі неможливості виконання роботи на фіксованому робочому місці з незалежних від нього причин має право змінити робоче місце, за умови повідомлення роботодавця не менше ніж за три робочі дні до такої зміни способом, котрий визначений трудовим договором про надомну роботу.

Вказана вище організація праці потрібна у тому випадку, якщо працівникові для роботи дійсно необхідно мати фіксоване робоче місце, наприклад, коли потрібна установка будь-якого обладнання чи апаратури. Проте в реаліях сьогодення робота з дому в розумінні Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення правового регулювання дистанційної роботи» скоріше буде рідкістю, ніж дистанційна.

Не менш важливим є той факт, що на працівників поширюється загальний режим роботи підприємства, установи, організації, якщо інше не передбачено трудовим договором. Стосовно питання оплати праці, то виконання надомної роботи не тягне за собою змін у нормуванні, оплаті праці та не впливає на обсяг трудових прав працівників.

Водночас, КЗпП обмежує категорії осіб, на яких поширюється положення статті 60-1, встановлюючи, що надомна робота може бути за-

проваджена виключно для осіб, які мають практичні навички виконання певних робіт або можуть бути навчені таким навичкам. Вагітні жінки, працівники, які мають дитину віком до 3 років або здійснюють догляд за дитиною відповідно до медичного висновку до досягнення нею 6 років, працівники, які мають 2 або більше дітей віком до 15 років або дитину з інвалідністю, батьки особи з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, а також особи, які взяли під опіку дитину або особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, можуть працювати на умовах надомної роботи, якщо це можливо, зважаючи на виконувану роботу, та власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган має для цього відповідні ресурси та засоби [2].

Слід зазначити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення правового регулювання дистанційної роботи» від 04.02.2021 № 1213-ІХ було доповнено КЗпП ще статтею 60-2, якою закріплено нове поняття «дистанційної роботи».

Відтак, «дистанційною роботою» є форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочим приміщенням чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Проаналізувавши та порівнявши поняття «надомної» та «дистанційної» роботи, можна виокремити наступні особливості дистанційної роботи:

1. На відміну від надомної роботи – на особу, що працює дистанційно, не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не визначено трудовим договором, проте загальна тривалість робочого часу має відповідати визначеним законодавством та внутрішніми правилами підприємства нормам;

2. Працівник самостійно встановлює власне робоче місце та є відповідальним за забезпечення безпечних (нешкідливих) умов праці при цьому. Тобто можна виконувати роботу в кав'ярні або в парку і несе відповідальність за безпечні та нешкідливі умови праці саме працівник. Водночас, при надомній роботі місце працівника є фіксованим та не може бути змінено з ініціативи працівника без погодження з роботодавцем;

3. Загальноприйнятим є укладення трудового договору з таким працівником саме у письмовій формі, проте частина одинадцята статті 60-2 КЗпП встановлює виняток, коли на час загрози поширення епідемії, пандемії, необхідності самоізоляції працівника у випадках, встановлених законодавством, та/або у разі виникнення загрози збройної агресії, надзвичайної ситуації техногенного, природного чи іншого характеру дистанційна робота може запроваджуватися наказом (розпоря-

дженням) роботодавця без обов'язкового укладення трудового договору про дистанційну роботу в письмовій формі [3].

Отже, проаналізувавши питання законодавчого закріплення поняття «дистанційна» та «надомна» робота в КЗпП, доходимо до висновку, що законотворцем враховані тенденції до збільшення кількості працівників, які надають перевагу дистанційній формі роботи перед роботою з офісу/приміщення чи іншої території підприємства, установи чи організації роботодавця. Нові форми роботи створюють додаткові можливості для зайнятості, сприяють оптимізації процесу праці та належному поєднанню працівниками сімейних та трудових обов'язків.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення правового регулювання дистанційної роботи: Закон України від 04.02.2021 № 1213-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2021. № 20. Ст.178.

6. 2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-08. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

2. Офіційний веб-сайт Державної служби України з питань праці. URL: <https://dsp.gov.ua/dystantsiina-robota-ta-hnuchkyi-hrafik-orhanizovuiemo-robotu-ro-novomu/> (дата звернення: 13.10.2021).

УДК 343.131

Рогова Анастасія Сергіївна,

студентка 5 курсу,

юридичний факультет

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ПРАКТИКОЮ ЄСПЛ

Право на повагу до приватного і сімейного життя – право людини, яке насамперед передбачає невтручання в приватну та сімейну сферу життя. Важливість його захисту полягає у тому, що дані сфери є доволі вразливими, порушити їх конфіденційність та цілісність дуже легко, а відновити – досить складно. У свою чергу, національне та міжнародне законодавство створює низку гарантій для регулювання забезпечення повноцінної реалізації права особи на приватне та сімейне життя.

Українське законодавство передбачає, що збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди можливе лише у випадках, визначених законом і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Проте, як свідчить практика, державні органи зловживають своїми повноваженнями щодо даного питання, наприклад, має місце незаконне збирання органами внутрішніх справ відомостей про заявника без його згоди.

На офіційному сайті ЄСПЛ, з часу його створення, Суд виніс понад 21 600 судових рішень. У 84% своїх рішень Суд визнав принаймні одне порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод державою-відповідачем, з яких 4.83% стосувалися права на повагу до приватного та сімейного життя. У 2019 р. Суд виніс низку рішень, в яких чітко простежуються актуальні позиції Суду щодо порушення ст. 8 Конвенції. Отже, сьогодні проблема порушення права на повагу до приватного та сімейного життя досі є нагальною.

Конституція України статтею 32 визначає, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Це свідчить про те, що обов'язком держави є не тільки охорона відповідного права, а й контроль за обмеженням такого права, не лише в аспекті конституційних вимог, а й – міжнародних зобов'язань. Дане положення також закріплене статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Проблематика забезпечення даного права полягає у тому, що з однієї сторони, приватне та сімейне життя – це невід'ємне фундаментальне право кожної особи, яке визнається рядом міжнародних актів та сприймається як право на усамітнення та приватний (не публічний) спосіб життя, а з іншого – питання щодо законності його обмеження стосовно державних інтересів допускається. Аналізуючи міжнародну нормативну базу та практику ЄСПЛ можна перейняти міжнародний досвід для того, щоб ефективно імплементувати його у національне законодавство з метою підсилення гарантування права на повагу до приватного і сімейного життя в національному законодавстві України, також задля виключення порушень у даній сфері.

Рішенням Конституційного Суду України від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012 визначається, що право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб [1]. В свою чергу Цивільний кодекс України відносить право на невтручання в особисте та приватне життя

до конституційних особистих немайнових прав, які перебувають під особливим захистом держави [2].

Проаналізувавши низку справ, які були розглянуті ЄСПЛ, можна зробити висновок, що приватне життя є місткою категорією, якій неможливо дати вичерпного визначення. Дана категорія ширша від права на особисте життя, і вона стосується таких сфер, всередині яких кожна людина вільна розвивати це поняття й наповнювати його певним змістом. Воно охоплює такі сфери, як: а) фізична та психологічна цілісність особи, зокрема, медичне обслуговування, психіатричні огляди, психічне здоров'я; б) аспекти фізичної (функціональні властивості організму – вік, стан здоров'я, швидкість реакції, зріст, сила та ін.) та соціальної особистості людини (як члена суспільства, який перебуває у сфері впливу різних відносин, що складаються у процесі виробництва та споживання матеріальних благ, – національність, сімейний стан, професія тощо), включаючи конфіскацію документів, необхідних для ідентифікації людини; в) прізвище особи, її репутація; г) фотографія; д) гендерна ідентифікація (усвідомлення індивідом своєї статевої належності, переживання ним своєї маскулітності/фемінності та готовність виконувати визначену статеvu роль), транссексуальність, сексуальна орієнтація, сексуальне життя; є) право на особистий розвиток (процес формування особистості в напрямках адаптації, індивідуалізації та інтеграції в суспільстві) та створення і розвиток відносин з іншими людьми та зовнішнім світом; ж) право на самовизначення (гарантована можливість саморозвитку та самореалізації людини) та особиста автономія; з) діяльність професійного та ділового характеру, а також обмеження на зайняття професійною діяльністю; і) досє чи дані, що складаються службами безпеки чи іншими державними органами; й) інформація про ризики для здоров'я людини; к) обшуки та конфіскації; л) стеження за комунікаціями та телефонними розмовами тощо [3, ст. 15].

Слід також відзначити, що право на приватність є своєрідним балансом інтересів особистості та держави. Складність визначення права на недоторканність приватного життя полягає в тому, що воно з одного боку індивідуальне (кордон між своїм приватним життям і публічністю визначає сама людина, індивідуально і тільки для себе особисто; вона самостійно визначає, які відомості хотіла би залишити в таємниці, і на які обмеження своєї особистої свободи готова піти), а з іншого – соціально обумовлене (претензії на встановлення меж громадського інтересу і ступеня обмеження прав громадян на приватність заявляє держава, і претензії ці також непостійні і змінюються разом зі зміною соціальних умов і під впливом багатьох факторів) [4, с. 4].

Мішуровська С. наголошує, що українське законодавство швидко та логічно розвивається у векторі відповідності міжнародно-правовим зобов'язанням щодо захисту права на приватне та сімейне життя. Утім такий розвиток ускладнюється тривалим законодавчим процесом, який суттєво збільшує розрив між моментом прийняття рішення ЄСПЛ чи іншим міжнародним контрольним органом з прав людини та набранням чинності відповідним актом українського законодавства. Українському законодавству характерні прогалини щодо ефективного правового забезпечення захисту права на приватне та сімейне життя, такі прогалини виникли у зв'язку з несвоечасним усвідомленням змісту права на приватне життя українським законодавством, а також через активну практику використання ЄСПЛ досвіду різних держав і створення певного правового стандарту, якого необхідно дотримуватися сторонам Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [12, с. 15]. Передусім, це стосується не визначення, зокрема, поняття «приватне життя» в законодавстві України.

З огляду на вищевикладене, можна дійти висновку, що в Україні є необхідність подальшого виокремлення проблем, які стосуються реалізації права на приватне та сімейне життя, зокрема дана проблема визначається низкою незаперечних обставин:

1) надзвичайно швидкий плин науково-технічного прогресу, що зумовлює появу щораз нових небезпек для даної сфери захисту;

2) необхідність перейняти кращий європейський досвід та пристосування національного законодавства у чітку відповідність міжнародно-правових стандартів;

3) важливість чіткого визначення змісту права на приватне та сімейне життя, його структурних елементів і форм прояву;

4) необхідність глибокого всебічного аналізу меж можливого втручання з боку держави і суспільства у сферу приватного життя;

5) потреба розробки ефективних юридичних засобів, за допомогою яких дане право забезпечувалося би належним чином. У цьому контексті є невід'ємним аналіз відповідної практики ЄСПЛ.

Отже, право особи на невтручання в приватне та сімейне життя означає гарантовану державою можливість збереження конфіденційності інформації про себе та членів своєї сім'ї, недопущення поширення та використання такої інформації без згоди особи, а також обов'язок держави утримуватися від втручання у зазначені права особи, крім випадків, коли цього потребує захист національної чи громадської безпеки, захист прав та свобод інших осіб.

У свою чергу, основними європейськими стандартами щодо забезпечення захисту права особи на повагу до приватного і сімейного життя відповідно до практики ЄСПЛ є:

1) широке тлумачення права на повагу до приватного і сімейного життя особи, яке включає право на ім'я, право на конфіденційність особистої інформації, право на сімейне життя тощо;

2) гарантування права особи на захист, включаючи судовий захист, від порушення зі сторони органів державної влади її прав на приватне сімейне життя;

3) встановлення у національному законодавстві чітких вимог та меж втручання держави у відповідне право особи, включаючи винятки та обмеження права особи на повагу до особистого та сімейного життя; наявність окремих недоліків національного законодавства у сфері регулювання захисту відповідного права є порушенням ст. 8 Конвенції;

4) за загальним правилом, держава має утримуватися від втручання у зазначені права особи, крім випадків, коли цього потребує захист національної чи громадської безпеки, захист прав та свобод інших осіб;

5) у виняткових випадках допускається втручання держави у право особи на повагу до особистого та сімейного життя, однак таке втручання має бути пропорційним, забезпечувати дотримання справедливого балансу між конкуруючими державними та приватними інтересами та таким, що відповідає вимогам, які встановлені у демократичному суспільстві [6].

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 № 2-пп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text>.

3. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х. : Право, 2013. 768 с.

5. Уважение частной жизни в России : диагноз и прогноз. URL: <http://old.pgpalata.ru/reshr/privacy/art10.shtml>.

6. Мішуровська С. Т. Міжнародно-правовий захист права на приватне життя (сучасна теорія і практика) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Х., 2011. 20 с.

7. Берназюк І. М. Захист права на повагу до приватного й сімейного життя у практиці Європейського суду з прав людини. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31(70) №4. С. 104-110.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ:

Теорія, історія, філософія права

<i>Баладинська В. О.</i> Синергетичний метод у правовій науці	1
<i>Доній А. А.</i> Сучасне поняття правової системи	6
<i>Поскальнюк В. Г.</i> Генезис ідеї правової держави до ХХ ст.	10
<i>Яковлева Л. І.</i> Соціалістична держава у поглядах В. Леніна	14
<i>Спінатій І. В.</i> Порівняльний аналіз правових, моральних і релігійних норм: теоретичні аспекти	18

СЕКЦІЯ:

Публічне право. Права людини та їх захист

<i>Василенко В. В.</i> Стадії адміністративної процедури	22
<i>Ворфоломєєва Т. С.</i> Зарубіжний досвід надання адміністративних послуг	26
<i>Журавська А. О.</i> Класифікація форм та методів публічного адміністрування	29
<i>Карасьов В. І.</i> Окремі питання допустимості доказів, отриманих в ході огляду місця події	33
<i>Кісіляк Д. В.</i> Гендерні квоти: реальна можливість забезпечення рівних виборчих прав чоловіків та жінок чи звичайна формальність?	36
<i>Лисенко О. С.</i> Проблеми забезпечення прав людини в умовах карантину	40
<i>Самойленко М. С.</i> «Презумпція згоди» чи «незгоди» на трансплантацію органів: оптимальний шлях для України	41
<i>Щоголев Д. М.</i> Чи є порушенням прав людини винесення спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству?	49

СЕКЦІЯ:
Проблеми теорії та практики
приватного права в Україні

<i>Костенко К. В.</i> Причини виникнення, локалізації та функціонування Базавлуцької Січі (1593–1638 рр.).....	54
<i>Оганесян Т. А.</i> Законодавче закріплення поняття «дистанційна» та «надомна» робота в Кодексі законів про працю України: реалії сьогодення	58
<i>Рогова А. С.</i> Право на повагу до приватного та сімейного життя за законодавством України та практикою ЄСПЛ	61

Формат $60 \times 84^{1/16}$. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 3,95. Обл. -вид. арк. 3,73.

